

Godišnji običaji u Istri

Blašković - Janko, Slavenka

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:758032>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-21**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“
Sveučilišni diplomski studij Kulture i turizma

SLAVENKA BLAŠKOVIĆ – JANKO

GODIŠNJI OBIČAJI U ISTRI

Diplomski rad

Pula, 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“
Sveučilišni diplomski studij Kulture i turizma

SLAVENKA BLAŠKOVIĆ – JANKO

GODIŠNJI OBIČAJI U ISTRI

Diplomski rad

JMBAG: 0303006385

izvanredna studentica

Predmet: Nematerijalna kulturna baština

Mentor: Prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, siječanj 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Slavenka Blašković-Janko, kandidatkinja za magistru kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz nekog necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica:

U Puli, 18. siječnja 2016.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Slavenka Blašković-Janko dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom **Godišnji običaji u Istri** koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 18. siječnja 2016.

Potpis:

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA	3
2.1 Nematerijalna kulturna baština i narodna kultura.....	4
2.2 Nematerijalna kulturna baština Istre.....	5
2.3 Kulturni identitet.....	6
2.4 Tradicija.....	8
2.5 Narodni običaji	8
3. NARODNI OBIČAJI U ISTRI.....	10
3.1 Životni običaji.....	10
3.2 Radni običaji.....	12
3.3 Godišnji običaji.....	13
4. GODIŠNJI OBIČAJI U ISTRI	14
4.1 Došašće.....	15
4.2 Vilija Bojža.....	16
4.3 Božić.....	20
4.4 Novo lito.....	22
4.5 Sveta tri kralja.....	24
4.6 Svičnica	27
4.7 Pust	28
4.8 Vazan.....	311
4.9 Tijelovo.....	35
4.10 Ivanja	355
4.11 Svetica	37
4.12 Svi sveti	38
4.13 Martinje	39
5. ZAKLJUČAK.....	40

1. UVOD

*Velike sopele svire već milijare lit,
kroza nje govore glasi naših starih od davne davnine,
kamogod se krenemo oni gredu s nami,
glasi crlene zemlje i krasa, glasi domovine.*
Mate Balota, „Roženice“ (Dragi kamen, 1938.)

Kulturna baština nedvojbeno je nositelj identiteta, povijesti i kulture nekoga naroda, a njezina zaštita preduvjet je društvenog i kulturološkog razvoja. Vrijednost kulturne baštine i neophodnost njezinog dugoročnog očuvanja i zaštite razumljivi su sami po sebi. Bez očuvane kulturne baštine ne može se govoriti ni o identitetu, povijesti ili kulturi nekoga naroda u cjelini i njegovih pojedinaca.

U ovom radu riječ je o prikazu tradicijskih godišnjih običaja koji su se obilježavali i obilježavaju se u Istri. Rad je nastao analiziranjem dostupne literature i iskaza pojedinih kazivača sa šireg područja Istre koji su opisivali obiteljske pripreme za blagdane i način slavljenja blagdana i obilježavanje tradicijskih običaja u razdoblju s kraja 30-ih, tijekom 40-ih i 50-ih godina dvadesetog stoljeća. Opisivanjem pojedinih običaja iznosi se pregled tradicijske baštine Istre, na temelju čega se dolazi do saznanja o slavljenju tradicijskih godišnjih blagdana, ne samo na širem području Istre već i unutar pojedinih obitelji na istom području. Iz proučavanja tradicijskih običaja mogu se uočiti razlike koje su uglavnom sociološkog karaktera. Sličnosti tradicijskih običaja uvjetovane su zajedničkom kulturnom i kršćanskom baštinom Istre. Osim toga, dolazi se do spoznaje kako su se mnogi tradicijski običaji i obredi ugasili, primjerice običaji paljenja krijesova uoči Svetog Ćirila i Metoda ili Svetog Petra i Pavla. Tradicionalni Badnjak sve je manje prisutan u suvremenom životu žitelja Istre, kao i običaji vezani uz Jurjevo i Majevicu. Analizom i proučavanjem literature i izvora dolazi se do spoznaje da tradicija za Martinje nije zabilježena, dok je tradicija za Veliku Svetu Mariju (Velika Gospa) ograničena na mjesta čija je Sv. Marija zaštitnica i ta su mjesta obilježavala blagdan isključivo u liturgijskom smislu. Proizlazi da je obilježavanje tih običaja na način kako se to danas čini novija tradicija, zapravo ne spada u višestoljetnu tradiciju žitelja Istre.

Analiza ove teme podijeljena je na pet dijelova. U uvodnom dijelu predstavljene su osnovne postavke i metodologija istraživanja. U drugom poglavlju razrađena je tema nematerijalne kulturne baštine, kulturnog identiteta, tradicije i narodnih običaja. U trećem poglavlju detaljnije su prikazani narodni običaji u Istri, podijeljeni na životne, radne i

godišnje običaje. U četvrtom poglavlju razlažu se i prikazuju godišnji običaji koji započinju zimskim ciklusom običaja koji su vezani za Božić, proljetnim ciklusom uz običaje maškaravanja i Uskrsa, ljetnim ciklusom Ivanjskih krijesova, Velike i Male Gospe i jesenskim ciklusom Svih Svetih i Martinja. Posljednje poglavlje donosi zaključna razmatranja uz osvrt na tradiciju u suvremenom životu današnjice.

Za potrebe pisanja rada provedena su terenska istraživanja u studenome i prosincu 2015. i siječnju 2016. sa sedam kazivačica i kazivača, na temelju kojih dolazimo do mogućih analogija i razlika u načinima slavljenja blagdana. Razgovori su kvalitativni i nisu vođeni kako bi se dobili statistički ili kvantitativni podaci, već u svrhu dobivanja slike o stavovima i pogledima ljudi o proučavanim temama. Identitet osoba je prema njihovim željama naveden imenom i prezimenom. Ispitani kazivači rado su pripovijedali o običajima obiteljske tradicijske kulture koji su se odvijali uoči blagdana. Za potrebe ovog rada provedeno je terensko istraživanje koje je ostvareno transkripcijom audiozapisa i zapisivanjem svega što kazivač pripovijeda. Zbog autentičnosti zapisivanja, u ovom su radu navedeni točni iskazi kazivača, te se čitatelju može činiti da su zapisi modificirani prema potrebama istraživanja. Nikakve izmjene iskaza nisu učinjene u ovom radu.

Cilj rada je prezentirati tradicijske godišnje običaje u Istri te ih usporediti i u konačnici kontrastirati kao dijelove tradicijske kulture Istre.

2. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA

*Lipa dico. mali Istrijanci.
iz Istrije brižne izagnanci,
ki nimate hiže ni hižišta,
daleko od rodnega ognjišta.
Sami ste u svitu ka kosići,
zdravi bili, lipi mali tići!*

Mate Balota, „Lipi tići“ (Dragi kamen, 1938.)

Neprocjenjiv je dio kulture svakoga naroda njegova tradicijska kultura stoljećima čuvana i njegovana na istome mjestu na kojemu je i nastala: među pukom. Nematerijalna kulturna baština obuhvaća razne oblike i pojave duhovnoga stvaralaštva, a osobito jezik, dijalekte, govore i toponimiku, usmenu književnost svih vrsta, folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda i običaja, kao i druge tradicionalne pučke vrednote, umijeća i obrte. Izvor je to i korijen identiteta, ali i svjedočanstvo kontinuiteta pojedinca i naroda.

Tradicija i običaji sastavni su dio kulture svakoga naroda. Bilo da se radi o godišnjim običajima vezanim uz blagdane koji se svake godine održavaju u isto vrijeme ili o životnim običajima vezanim uz neki događaj u životu pojedinca npr. svadbe, rođenje djeteta i sl., svaka kultura i svaki narod imaju svoje običaje koje njeguju i prenose iz generacije u generaciju.

Oni su vrlo važni za stvaranje vlastitog identiteta jer u usporedbi s običajima iz drugih kultura mogu se prepoznati razlike, ali i sličnosti koje povezuju te dvije kulture. Neupitna je vrijednost kulturne baštine i nužnost njezinog dugoročnog očuvanja i zaštite u kontekstu identiteta, povijesti ili kulture nekog naroda u cjelini i njegovih pojedinaca. No dublje razmatranje ove problematike otvara pitanje što je uopće kulturna baština i kako je definirati. Mnogo je definicija kulture i kulturne baštine, no u svojoj biti one nose poruku da je kulturna baština ukupnost duhovne i materijalne produkcije pojedinaca ili skupina koju su nam u nasljeđe ostavili preci, a koju je važno očuvati jer je od značaja za kulturu, povijest i identitet.¹

¹ Usp. pojmove 'kultura' i 'baština'. Hrvatski opći leksikon. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1996. str. 76. i 515.

2.1 Nematerijalna kulturna baština i narodna kultura

Što je nematerijalna kulturna baština, pitanje je koje će pobliže biti objašnjeno u ovom poglavlju. Koncept nematerijalne baštine javio se tijekom 1970-ih. Sam je termin stvoren 1982. na UNESCO-ovoj konferenciji u Meksiku (UNESCO 1982). Zatim je uslijedio niz međunarodnih ugovora, poput Preporuke o očuvanju tradicijske kulture i folkloru (UNESCO 1989), programa Živućeg ljudskog blaga iz 1994., Remek-djela usmene i nematerijalne baštine čovječanstva iz 1997-1998. te naposljetku Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine iz 2003.²

Te aktivnosti UNESCO-a redovito su se pratile i u Hrvatskoj i utjecale su na promišljanje pravnog statusa tradicijske baštine u Hrvatskoj. Tako je, inicirano stavom stručnjaka, termin *nematerijalna kulturna baština* uvršten 1999. u Zakon o zaštiti kulturnih dobara,³ čime je nematerijalna baština i službeno u Hrvatskoj dobila status kategorije kulturne baštine uz postojeću kategoriju materijalne baštine.

Nematerijalna baština ne podrazumijeva samo običaje već i zanat, jezik kao sredstvo sporazumijevanja koji se prenosi s generacije na generaciju, ples i dr. (Munnik 2012: 5). Pod nematerijalnu baštinu spadaju i stvari kojih ljudi nisu ni svjesni da spadaju u običaje, jer se čine sasvim običnima poput ispuhavanja svijeća na rođendanskoj torti ili rezanja svadbene torte. Nematerijalna kulturna baština podložna je također promjenama, budući da se ne radi o predmetu koji se može sačuvati od vanjskih utjecaja i držati podalje od bilo kakvih promjena. Ona je živa, ona se stalno mijenja, a najbolji primjer su narodni običaji. Oni itekako mogu odumrijeti ako ih se ne njeguje, ali se jednako tako mogu i mijenjati. Često se i od susjednih naroda nesvjesno preuzimaju pojedini običaje koji s vremenom postaju dio njihove kulture, primjerice Sveti Valentin ili Halloween.

Munnik (2012: 5) pod nematerijalnom kulturnom baštinom podrazumijeva sve običaje koje ljudi nasljeđuju od svojih roditelja, djedova i baka. Ali da bi običaji ostali sačuvani, potrebno ih je negovati. Riječ autentičnost nije izraz koji se može povezivati s nematerijalnom kulturnom baštinom i običajima. Običaji se prilagođavaju svakoj generaciji i idu u korak s vremenom.

Giovanni Battista Bronzini (Bronzini, 1982: 1) narodnu kulturu vidi kao kulturu društvene baze. Pod pojmom narodne kulture smatraju se svi običaji, navike, ponašanje koje se susreće u svakodnevnom životu i s kojim ljudi odrastaju, a imaju veze s kulturom tog

² Definicije nematerijalne baštine određene su člankom 9. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara iz 1999. i člankom 2. UNESCO-ove Konvencije o očuvanju nematerijalne baštine iz 2003.

³ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara iz 1999.

naroda. Ona je dio identiteta neke zajednice i samim time vezana uz sadašnjost, a ne uz prošlost. Kulture se razvijaju i mijenjaju. To je živ organizam u neprekidnom povijesnom mijenjanju. Milan Mesić (2007: 8) smatra da je narodna kultura arhaična i da ona predstavlja korijene. Narodna kultura, kultura „običnog svijeta”, nastaje u širokim slojevima i odražava život i iskustva običnog naroda, koji je njezin stvaralac i aktivni sudionik i to u granicama svojih tehničkih mogućnosti i umjetničkih dometa. Proizvodi narodne kulture simboliziraju određene aktivnosti i događaje iz života običnih ljudi (vjenčanja, sjetve i žetve, pogrebi, bitke).

2.2 Nematerijalna kulturna baština Istre

U samoj Odluci o proglašenju Zakona o potvrđivanju konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, objavljenoj u Narodnim novinama - međunarodni ugovori 5/2005, Članak 2. stavak 1. konvencije “nematerijalnu kulturnu baštinu” definira kao:

„ ... vještine, izvedbe, izričaje, znanja, umijeća, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, koje zajednice, skupine i u nekim slučajevima, pojedinci prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine. Ovu nematerijalnu kulturnu baštinu, koja se prenosi iz naraštaja u naraštaj, zajednice i skupine stalno iznova stvaraju kao odgovor na svoje okruženje, svoje međusobno djelovanje s prirodom i svojom poviješću koja im pruža osjećaj identiteta i kontinuiteta te tako promiče poštivanje kulturne raznolikosti i ljudske kreativnosti. U svrhu ove Konvencije u obzir se uzima isključivo ona nematerijalna kulturna baština koja je u skladu s postojećim međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima, kao i potrebama uzajamnog poštivanja među zajednicama, skupinama i pojedincima i koja je u skladu s održivim razvojem.“

Stavak 2. istog članka određuje pet vrsta nematerijalne kulturne baštine:

„(a) usmena predaja i izričaji, uključujući jezik kao sredstvo komunikacije nematerijalne kulturne baštine;

(b) izvedbene umjetnosti;

(c) običaji, obredi i svečanosti;

(d) znanja i vještine vezane uz prirodu i svemir;

(e) tradicijski obrti (UNESCO 2003).“

Hrvatska ulaže napore u to da se očuva i zaštiti nematerijalna kulturna baština na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Uvidjelo se da je vrlo važno očuvati svoj vlastiti kulturni identitet i tradiciju koji svaki narod i zemlju čine jedinstvenom i prepoznatljivom u svijetu. Hrvatska sudjeluje u UNESCO - voj Konvenciji o zaštiti nematerijalne kulturne baštine još od 2005.

UNESCO je prepoznao kako procesi globalizacije i društvene transformacije dovode do ozbiljnih opasnosti od gubitka vrijednosti, nestajanja i uništenja nematerijalne kulturne baštine, pogotovo zato što nema dovoljno sredstava da se ta baština zaštiti, što je dovelo do sastavljanja UNESCO – ove Reprezentativne liste nematerijalne kulturne baštine. Na UNESCO – voj listi zaštićenih kulturnih dobara našla su se i mnoga dobra iz Hrvatske. Na mrežnim stranicama Ministarstva kulture RH navedena su i dobra iz Istre :

1. dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja;
2. glagoljaško pjevanje;
3. glazbena praksa violine i bajsja u Istri;
4. godišnji pokladni ophod zvončara s područja Kastva;
5. istro-rumunjski govori;
6. rovinjska bitinada;
7. umijeće izgradnje rovinjske batane;
8. žminjski govor.

2.3 Kulturni identitet

Kulturni identitet naroda temelji se na njegovoj kulturi. Da bi se definirao kulturni identitet, potrebno ga je sagledati u širem kontekstu.

Na mrežnim stranicama Hrvatske enciklopedije može se iščitati da je kultura „pojam koji obično označava složenu cjelinu institucija, vrijednosti, predodžaba i praksi koje čine život određene ljudske skupine, a prenose se i primaju učenjem.“ UNESCO je na Svjetskoj konferenciji o kulturnim politikama u Meksiku 1982. ustvrdio da se „Kultura u najširem smislu može smatrati kao ukupnost duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emocionalnih

jedinstvenih vrijednosti koji čine distinkciju nekog društva ili društvene skupine od drugih. To uključuje ne samo umjetnost i književnost, već i način života, temeljna prava čovjeka, sustave vrijednosti, tradicije i uvjerenja.“ Kultura se sastoji od različitih aktivnosti koje se kontinuirano ponavljaju pa stoga kulturna baština nije statična i nepromjenjiva.

Kulturni identitet neke zemlje zapravo podrazumijeva način života ljudi, kulturno-povijesne spomenike, književnost, gospodarstvo, gastronomiju, dakle, sve oblike identiteta neke zajednice po kojoj je ona posebna i prepoznatljiva. Jurčević (2004: 329) definira kulturni identitet kao svijest o nekim vrijednostima koje čine kulturu. Postajući svjesni vlastite kulture i dobara, stvaramo svoj identitet. Radi se o dinamičnom pojmu koji obuhvaća i različitosti i sličnosti u usporedbi s drugima. Neosporna je činjenica da je svijet danas globaliziran kao nikad dosad, te se različite kulture međusobno isprepliću. Pojam kulturnog identiteta vrlo je aktualan jer se sve više govori o sveprisutnoj globalizaciji. Postavljaju se pitanja je li globalizacija pozitivna pojava ili ne, nastaje li globalizacijom u domeni kulture globalna kultura koja će progutati sve ostale lokalne kulture? Grbić (2004: 239) govori da globalizacija znači jačanje utjecaja dominantnih kultura, a pritom se vidljivo ili nevidljivo relativiziraju nacionalni kulturni identiteti. No koliko god ovaj svijet bio globaliziran i kulture svijeta međusobno isprepletene, svaki narod ima svoj u kulturu i Vukušić (2005: 94) ističe kako se identitet neke zajednice zasniva na zajedničkim sjećanjima pripadnika te zajednice. Stoga globalizacija ne može potisnuti druge kulture ili stvoriti jednu globalnu kulturu.

Pojam identitet sadrži i objektivnu dimenziju, tj. ono spoznajno i subjektivnu dimenziju (osjećaj pripadnosti i lojalnosti) i one se kontinuirano mijenjaju (Grbić 2004: 239). Kulturni identitet se stalno mijenja i dobiva neke druge značajke i time što ljudi postaju svjesni onoga što imaju, mogu uvidjeti i bogatstvo drugih naroda, a na taj način mogu jedni od drugih učiti. Tako su običaji sastavni dio kulturnog identiteta nekog naroda i zemlje. To je uvidio i UNESCO te je „2001. donio Opću deklaraciju o kulturnoj raznolikosti, kojom se kulturna raznolikost tretira kao najvrednije zajedničko nasljeđe čovjeka“ (Defenders of Diversity 2000: 30-32, prema Grbić 2004: 240).

2.4 Tradicija

Prema definiciji Hrvatskog jezičnog portala tradicija je „prenošenje znanja, spoznaja, vjerovanja, legendi, običaja, kulturnih vrijednosti itd. s generacije na generaciju, iz jedne epohe u drugu, bilo usmenom ili pismenom predajom, odgojem ili dr.“

U središtu tradicijske kulture je stvarni život, pa je ona i živo svjedočanstvo vrednota baštinjenih u prošleme vremenu, ali i nadahnuće za budućnost. I to je jedan od bitnih razloga zbog kojih tradiciju treba čuvati. Tradicija se ne odnosi samo na prošlost, već je itekako sastavni dio ljudske sadašnjosti. Svaki čovjek može ponešto reći o tome koje su tradicije za njega važne, s kojima se susreće i što o njima misli. Ljudi ne moraju biti stručnjaci kako bi mogli razgovarati o običajima i razmjenjivati iskustva. Čovjek tijekom života sam određuje koji su običaji za njega važni i koje će prenijeti na nove generacije, bilo da se radi o prehrani, načinu oblačenja, vjeroispovijesti i sl. Svojom tradicijom i običajima čovjek pokazuje tko je, kakav želi biti i kojoj grupi pripadati. Tradiciju, kao i običaje, treba njegovati i živjeti. Tradicija ne može postojati bez ljudi koji je održavaju na životu. Jednom kad tradicija i običaji prestanu biti važni za osobe ili zajednicu, onda se počinju smatrati mrtvima.

2.5 Narodni običaji

Običaji su sastavni dio kulture i identiteta svakog naroda i države ovoga planeta. Svaka zemlja njeguje svoje vlastite običaje vezane uz neke vjerske obrede, blagdane, vjerovanja itd., bilo da se radi o običaju vezanom uz obred vjenčanja, pokapanja bliskih i dragih osoba, vezanom uz neki blagdan ili slično.

I Hrvati imaju svoje običaje koje njeguju. Kad je riječ o običajima, etnologija pokušava naći odgovor na pitanja: „Što su značili običaji, zašto su se izvodili, tko ih je i kada oblikovao? Odakle su i kako došli na neko područje? Govori li njihovo podrijetlo nešto i o podrijetlu ljudi?“ (Belaj 1993: 13). Na mrežnim stranicama Hrvatske enciklopedije pronalazi se da su „običaji, narodni, tradicijom ustaljeni načini ponašanja s normativnim, ceremonijalnim i simboličkim značajkama; svojstveni određenoj društv. zajednici, nezaobilazni čimbenici nar. kulture koji obilježuju značajne trenutke čovjekova života i osobite prigode u životu zajednice vezane uz vjerski i gosp. godišnji ciklus.“

„Narodni običaj je individualni / grupni oblik ponašanja u određenim životnim / godišnjim situacijama određen tradicijom, entitet koji svakidašnji životni tijek čini neobičnim.“ (Zorić, 1991: 18). Običaj je seljački oblik ponašanja koji uključuje pojedinca, ali

i zajednicu, a uvjetovan je tradicijom pa znači da je uvjetovan ponašanjem prijašnjih generacija jer tradicija označava usmenu predaju povijesnog materijala (Mrvoš 2012: 66). Narodni se običaji dijele na tri skupine, a to su: životni ili obiteljski običaji, radni ili gospodarski i godišnji ili kalendarski.

Prva skupina običaja vezana je uz život pojedinca pa se tako u te običaje ubrajaju rođenje djeteta, svadbe, pogreb i dr. Gavazzi (1988: 9) objašnjava kako se godišnji običaji nazivaju i kalendarski, ročni i periodički. Oni su vezani uz određeni dan u godini i to uglavnom blagdan ili su vezani uz određeni period u godini, a narod ih svake godine periodički ponavlja. Često su oni vezani uz određene crkveno - kalendarske važnije datume (Božić, Uskrs, početak korizme i sl.). Radni ili gospodarski običaji vezani su uz početak ili završetak važnih poljodjelskih poslova poput oranja, sjetve, žetve i dr. Svaki pojedinac, obitelj, zajednica na svoj način obilježavaju te dane i to vrijeme. Određeni se običaji preuzimaju gotovo nesvjesno, znajući da se posebni događaji na poseban način obilježavaju i bez puno razmišljanja prihvaćajući to kao nešto potpuno normalno.

3. NARODNI OBIČAJI U ISTRI

*Oj pramaliće,
kako je lipo, kad počne nicati cviče,
kad počne pupati grabar, jasen i drinak,
a šparoge niču iz stine.
Koruna se zgusne, arija lipo zadaje,
nebo je modro i svitlo, vitar mek i tepa.*
Mate Balota, „Pramaliće“ (Dragi kamen, 1938.)

Narodni običaji su tradicijski običaji koji pripadaju kompleksu običajne prakse tzv. preindustrijskoga razdoblja. Kako su podložni promjenama izazvanim različitim kulturnim i drugim utjecajima, mnogi su se u XX. st. bitno izmijenili, jedni su gotovo sasvim iščeznuli, a drugi su postali simbolima regionalnoga identiteta. Običaji tipični za istarsko područje, s mnogobrojnim mjesnim inačicama, izmjenama, pojednostavljivanjima i sl., mogu se podijeliti na cikluse životnih običaja, običaja uz rad i godišnjih običaja (ur. Bertoša et al., 2005: 545).

3.1 Životni običaji

Životni običaji povezani su s važnim događajima u životu, od rođenja do smrti. To su običaji vezani uz vjenčanje, trudnoću, rođenje djeteta te smrt.

Jakov Mikac zabilježio je da su se svadbeni običaji odnosili na običaje upoznavanja, prošnje, prijevoza mladenkine škrinje s „dotom“ (mirazom) i vjenčanja. „Mladi“ i „mlada“ upoznavali su se najčešće na sajmu, plesu, sijelu ili na misi i neko se vrijeme potajno sastajali (Mikac, 1997:153). Nakon nekog vremena, nakon što bi budući mladenci upoznali roditelje sa svojim namjerama, mladićevi roditelji bi preko kume ili neke druge žene iz roda dogovarali sastanak s djevojčinih roditeljima (Mikac, 1997:167). Gospođa Katina Matić, rođena Šilić 1928. u Gologoričkom Dolu, prisjeća se običaja s kraja 30-ih godina 20. stoljeća, dok Mikac ovaj običaj spominje kao Prvi svibanj ili Majevicu (Mikac, 1977: 244).

Za 1. Maj, vajka je tako bilo, ovaj... onda je cvala znaš, ono katja... drača, imala je bijele cvjetove. I onda bi neki mladić ako je bi zaljubljen u jenu curu, je ponesa jenu granu tega spred vrata od cure. A kemu je ponese onda se mora i oženit za tu. Oni put je bilo tako i mladići su se držali tega.

Prilikom „zakonjenja“ (vjenčanja) mladenka je dobivala prsten koji nikada nije skidala s ruke jer se vjerovalo da time štiti muža da mu se ne dogodi neko zlo, dok su muškarci mogli skidati prsten jer im je smetao u poslu (Mikac, 1977: 184). Češće se odlazilo živjeti u kuću mladoženjinih roditelja, kada se odlazilo živjeti kod mladenkine obitelji govorilo se, a i danas se tako govori u nekim mjestima u Istri, da se „uženija na robu“. Žene su uvijek uzimale muževo prezime, ali bi dobile „prikoime“ (nadimak) po mjestu ili kraju iz kojega su dolazile, npr. Žminjka ili Beza, Marčanka, Čićka, Šišanka, Ceranka...

U Istri su u prošlosti običaji u trudnoći bili vezani uglavnom za zaštitu trudnice od zlih sila, tako da se vjerovalo da ona ne smije izlaziti noću ili se mora čuvati raskrižja, pogotovo između 23 i 24 sata, jer u to vrijeme mogu štrige imati na križanju svoje sijelo i naškoditi trudnici. Običaji pri rođenju u Istri odnosili su se uglavnom na gatanja vezana uz spol djeteta ili na predodžbe o osobama i pojavama koje mogu nauditi djetetu, kao primjerice mrak, orko ili urok, a da se spriječi da uđe u kuću, domaćica pred čovjeka koji dolazi u sumrak baci užareni ugljen. Osim toga, rašireno je i vjerovanje da djetetu može naškoditi i hvaljenje. Jakov Mikac zapisao je da su po rođenju djeteta na kućnom pragu presijecali kuhano jaje kako bi dijete zaštitili od „štriga“ i da ga neće boljeti glava. Nastojalo se što prije dijete krstiti, najčešće trećeg dana po porodu, da ne bi umrlo prije krštenja, jer mu tada duša ne bi išla u raj. „Botra“ i „kumpare“ (kum i kuma) nosili su dijete na krštenje, a tri tjedna iza krštenja slavilo se „botrinje“ koje su pripremali roditelja i njezini ukućani kumovima u čast (Mikac, 1977: 201). Katina Matić prisjeća se:

Jedan put, kad si staviša šušit robu od male dice vani, ne daj bože da je sunce zašlo prija nego ča si pokupila robu! Zajno bi štrige pasale po temu! I se moralo pokupit! To se držalo do tega ko... Smo pokupili mokro, kakovo je bilo, samo da se pokupi...

Običaji vezani uz pogreb koje je zapisao Jakov Mikac u nekim su se istarskim selima održali i danas. Umrlo osobu susjedi umivaju, briju, češljaju i oblače u najmiliju pokojnikovu odjeću. U „kaselu“, „kasu“, „les“ se polože stvari koje su pokojniku za života bile najmilije kao npr. krunicu, maramicu, očenaš, češalj, duhan, šibice, što bi pokojniku moglo poslužiti na putu u život „vječni“. Kod nogu se postavlja posuda s blagoslovljenom vodom i grančicom ružmarina kojom posjetitelji škrope umrlo osobu i na taj način se posljednji put opraštaju od nje. Navečer se održavaju karmine na kojima se govore molitve pokojniku u čast. Na dan pogreba, kada se umrla osoba iznosi iz kuće, vodi se računa da se pokojnika iznese nogama

prema naprijed, mada Mikac navodi da se u nekim selima Istre pokojnik iznosi i glavom naprijed *da se ne bi znao vratiti u kuću* (Mikac, 1997 : 203).

3.2 Radni običaji

I radni običaji dio su tradicije i kulturnog blaga. Običaji uz rad nastajali su oko godišnjih radova, poglavito poljodjelskih i bili su prožeti različitim vjеровanjima za postizanje boljeg uroda i za njegovu zaštitu. U poljodjelskim je radovima bio važan lunarni ciklus, vjеровanje u nesretne dane, *fle*⁴ (7., 17. i 27. u mjesecu) te mnogobrojna kršćanska vjеровanja. Običaji pri sijanju odnose se na magijske radnje vezane uz osiguravanje plodnosti sjemena (sijanje u blato, sipanje kroz kolutić od blagoslovljene ulike, negativan utjecaj mlađaka), uz njegovu zaštitu (škropljenje blagoslovljenom vodom) i uz sam postupak sijanja (glasna molitva, zabrana psovanja ili potpuna šutnja sijača).

I vezidbi u vinogradu pridavala se osobita pažnja jer je od toga ovisio urod. Vrsni „brajdari“ bili su traženi i uživali su poštovanje među mještanima. Bila je osobita čast „veživati brajde“ s dobrim vescem koji je po obavljenom poslu bivao nagrađen od strane domaćina i to proizvodima iz kućne radinosti: suhim mesom, krumpirom, pšenicom... U vezidbi su pomagali i „hlapci“ (pomoćni radnici) i djeca koji su radili pomoćne poslove oko vezidbe. Po završetku vezidbe domaćini su služili marendu, „fumadori zafumali pipu“ (pušači zapalili lulu), a „kantaduri zakantali“ (pjevači zapjevali) „starinske kante“ (narodne pjesme): *Cviće mi polje pokrilo, Junak i divojka, Lipa Paulina*. Govorilo se: „ko si bija sit, ćeš bit sit cilo lito, ko lačan, lačan ćeš bit cilo, Bojže lito“ (Bijažić, 1999: 82).

Za dobar rast usjeva vezivali su se magijski postupci za borbu protiv korova, nametnika, nevremena i za osiguravanje plodnosti. Tako su „moćni“ predmeti i stvari, primjerice, pepeo, grančice, svijeće, cvijeće, blagoslovljena voda od Vazma te blagdana Sv. Jurja, Tijelovske procesije, Ivanjskoga krijesa, često služili za osiguravanje plodnosti, ali i za obrambenu magiju od štriga. Žetva je kolektivni rad te su uz nju vezana pravila o prehrani žetelaca i njihovu ponašanju (umivanje). Žito se čuvalo u „kaselama“ (škrinjama), također uz pomoć blagoslovljene vodice.

⁴ Prošireno značenje na soj ljudi sa zajedničkim lošim svojstvima; ironično o ljudima kad se želi istaknuti njihova bezličnost, sumnjiva svojstva, beznačajnost u raznolikosti i sl. (Hrvatski jezični portal).

Običaji u stočarstvu odnose se na mnogobrojna praznovjerja pri prodaji, kupnji i osiguravanju plodnosti stoke, na magijske postupke za zaštitu stoke, posebice za zaštitu od uroka. „Ko je ki ima junicu eli junca da nikad ni bi u jarmu, ta dan su ga ulovili za poj po loze i prvo nego su ga polovili, su mu s pršuron limali po vratu, da će mu biti trži vrat, da ga nete štrige i ča ja znan ča“ (Bijažić, 1999: 81). Među tim su postupcima, primjerice, uvođenje stoke unatrag, gonjenje ili udaranje blagoslovljenom ulikom, zazivanje moći sv. Antuna Opata, posipanje pepela Ivanjskog krijesa ili „coka“ – panja badnjaka.

3.3 Godišnji običaji

Godišnji običaji na selu u Istri također su važan i interesantan činitelj identiteta. Kako su Istrani pretežito katoličke vjere, zimski običaji započinju predbožićnim ciklusom, tzv. Adventom, koji kulminira s Božićem, zatim slijedi Nova godina, s djecom-čestitarima, nastavlja se blagdanom Sveta tri kralja, najčešće s posjetima koledara i završava Pustom. Proljetni običaji započinju Vazmom, nakon čega dolazi Tijelovo, dok Ivanja otvara ljetni ciklus u kojem se obilježava i Svetica (Vela i Mala Gospa). Jesen obilježavaju Mrtvi dani i Martinje.

4. GODIŠNJI OBIČAJI U ISTRI

*Zaš mi smo dica sunca i vina crlenoga,
i mora velikoga i juga teple krvi.
Kad ulika urodi, to dar nan je od Boga,
kad loza nan ponese, na svitu mi smo prvi.*
Mate Balota, „Dragi kamen“ (Dragi kamen, 1938.)

Njegujući i čuvajući svoje običaje svaki narod čuva sebe od nestajanja. Ukupnost običaja dio je kulturnog blaga određene narodne zajednice i što je običaja više, što su bogatiji u svojoj izvedbi, što se učestalije ponavljaju, što ih poštuju i čuva veća skupina pripadnika određene narodne zajednice, time je ta kultura raznovrsnija i bogatija. Očuvanje običaja, kao i tradicije uopće, moglo bi u budućnosti pod utjecajem globalizacije postati problem. Stoga, potrebno je bilježiti, njegovati i poštivati običaje naroda, posebice „malih naroda“ kako ne bi pali u zaborav i podlegli globalizaciji baštine.

U nastavku slijede samo neki od upečatljivih običaja iz tradicijske ruralne Istre:

- u vrijeme Božića i Nove godine išlo se od kuće do kuće čestitati i po “dobru ruku”,
- za Božić za jelo su pripremane „fritule“ (krafne) i bakalar s novim maslinovim uljem,
- za Uskrs se pekla „pinca“ (slatki kruh), bojala jaja, „ščokivala“ (pogađala) jaja novčićem,
- za prvi maj “Nošenje maja”,
- za sv. Ivana (Ivanju) palio se „kres“ (vatra) u poljima,
- za Tijelovo u selu je organizirana procesija. Curice odjevene u bijelo s košaricama posipale su put laticama poljskog cvijeća,
- za blagdane zaštitnika u selima su organizirane procesije s nošenjem kipa zaštitnika,
- uoči blagdana Svih svetih i Mrtvog dana u selu je zvonilo cijelu noć, a u obiteljima se kolektivno molilo po nakani za mrtve (Ružić et al, 2010).

4.1 Došašće

Došašće ili advent je vrijeme u godini, kad se kršćani intenzivnije pripremaju na svetkovine Božića i Bogojavljenja. To je uvod u zimu što kaže i poslovice: „*Sveta Kata, snig na vrata*“ Istodobno to je i vrijeme očekivanja Kristova dolaska na kraju vremena (Sudnji dan). Počinje nedjeljom koja pada između 27. studenoga i 3. prosinca (dručkije rečeno: nedjeljom koja je po kalendaru najbliža blagdanu svetoga Andrije apostola). Došašće obuhvaća tri tjedna te dane između četvrte nedjelje Došašća i samog Božića.

Prvu nedjelju Došašća karakterizira ponovni Kristov dolazak, drugu i treću osoba Ivana Krstitelja, četvrta predstavlja Mariju, Djevicu i Majku, koja je rodila Krista. U Došašću su svakog jutra "zornice", rane mise na kojima se pjevaju tipične adventske pjesme, koje je opjevao i Mate Balota u svojoj pjesmi istoga naziva i objavio u zbirci pjesama „*Dragi kamen*“, 1938.

Nedjelja koja je najbliža svetkovini sv. Andrije prva je nedjelja Došašća. Ponedjeljkom iza tog dana u crkvi počinju zornice. Te svete mise započinju obično u šest sati ujutro. Na zornicama se molilo i pjevalo u čast Majke Marije. Zora je simbol Kristova dolaska, a znakom je i Kristove prolivene krvi kojom je nadvladan grijeh i ostvaren vječni spas (ur. Badurina, 1990: 593). Zornice imaju pokornički značaj, jer valja ustati vrlo rano da se stigne u crkvu. Zornice predstavljaju neki oblik četverotjednog trajnog odricanja od sna. Na području Buzeštine, u Brnobićima, Jelovicama, Ročkom Polju, Sovinjaku i Štrpedu zornice su započinjale početkom prosinca u pet sati ujutro. Put do crkve osvjetljavali su vjernici zapaljenim „pužalama“ (bakljama) (Mikac, 1977: 214).

*Puli nas smo već od Svete Katarine se počeli prontivati za božićne dane, kazuje gospođa Agneza Vale rođena u Raklju 1926. Ma ja san imala četrnajst lit se domislin. Od početka Adventa smo hodili na zornice. Jutro, u 6 ur, ni led, ni snig, ni bura, ljudi su hodili na mašu. U crkvi se brojilo ki je bija. A crkva je bila puna. Ljudi su i prije dela hodili na mašu u našu crkvu u Raklju.*⁵

U Gologoričkom Dolu su također prakticirali jutarnje mise u trajanju od 40 dana: *Onda smo hodili 40 dana na orženicu. Orženice se je zvalo, kako danas rečeju, advenat... Poli nas*

⁵ Župna crkva Rođenja Blažene Djevice Marije iz XV. st.

rečeju orženica. I svako jutro nas je šlo pet, šest, deset, koliko god nas je bilo z Gologoričkog Dola u Gologoricu, kazuje Katina Matic.

Nakon Tridentskog koncila⁶, u Istri svečani blagoslov braka bio je zabranjen u Došašću (Mogorović Crljenko, 2013.).

U sklopu Došašća obilježavaju se i pojedini blagdani – Sveta Barbara, Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije, Sveti Mikula (Sv. Nikola) koji u istarskoj tradiciji imaju svoje mjesto većinom vezano uz svece zaštitnike mjesta, primjerice štovanje Svete Barbare u Raši.

Obilježavanje Došašća u Istri i danas je vrlo živo, no osuvremenjeno i prilagođeno današnjem životu. Teško je očekivati da bi se danas bakljama osvjetljavao put vjernicima do crkve, no pojedine župe organiziraju zornice koje puk štuje i rado posjećuje.

4.2 Vilija Bojža

Vilija Bojža ili Badnji dan u jugozapadnoj Istri ili Vilija Buojža na Žminjštini i Pazinštini ili Božnja na Bužeštini i Čićariji je večer uoči Božića.

U istarskim je obiteljima to bio posebno svečani događaj. Osim okupljanja obitelji, zajedničke večere tradicijskih posnih jela (bakalara, pasutica, slanah sardela, maneštre od slanica, verzote na padelu i sličnog) i zajedničkog odlaska na polnoćnicu, posebnu toplinu predbožićnom kućnom ugođaju davala su ognjišta. Prema kazivanju Agneze Valić, većina je kuća u prvoj polovici 20. stoljeća imala „ognjišća“. Njegovao se običaj da se na Viliju Božju donese jedan veliki panj, koji je trebao gorjeti - bolje rečeno tinjati, imati na sebi žara, ali se nipošto nije smio ugasiti - od toga dana, dakle od Badnjaka, pa do blagdana Sveta tri kralja. Smatralo se da se vatrom badnjaka grijalo dijete Isus, a njegova svjetlost da je rasvjetljavala put trima kraljevima, Gašparu, Melkioru i Baltazaru. Kad bi na Viliju Božju poslijepodne u Brestu u Istri zapalili vatru, domaćin bi na ognjište stavio „cok“, veliki panj bez kojega, prema mišljenju ondašnjih ljudi, vatra na Viliju Božju nije imala vrijednosti.

U Gologoričkom Dolu krajem 30-ih godina u obitelji Šilić, sestre Katina i Ida prisjećaju se da *na ognjišće se stavlja veliki, veliki cok. Ti cok je traja tri, četiri dani i oko tega coka smo pričali priče. Mi nismo užali doma staviti smrikvo.*

Taj veliki panj, primjerice, u Merletima na Gračaštini zovu „cok“, u Krpanima kod Draguča „čok“, u Selini baš „badnjak“, u Draguzetima i Kujićima „did“, a u selu Laginji na

⁶ Trento, Italija, 1545.-1565. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62251>), 3. siječnja 2015.

Žminjštini zvali su ga „štrcalj“, kazuje Marija Demarin, rođena Damijanić 1939. u Žminju. U Čabrunićima su ga također zvali „did“ i kad bi ukućani na Viliju večerali, po običaju bi od svakog jela po jedan zalogaj položili na taj panj na ognjištu i pri tom govorili „neka did jide!“

Na Viliju bojžu ne rade se teški poslovi; muškarci uređuju dvorište, štalu i pripremaju drva za ogrjev, a domaćice pripremaju jela za večeru kao i za ostale dane Božića. Djevojke čiste i spremaju kuću i odijela za Božić. Običaj je da se na Badnji dan posti ili pak vrlo malo jede. U podne se pojedje komadić kruha i popije čaša vode ili vina, ali se zato priprema obilna večera koja se sastoji od posnih jela.

Gospođa Agneza Valić kazuje:

Kuha se bakalar i posutice i slanac domaći. Ne mrs u maneštru! Samo ulje od ulike. Delale su se fritule. Moja mati bi hi učinila. Fritule su se delale prvo nego ćeš poč na polnočku.

Na Buzeštini se običavalo da domaćin pred kućnim vratima puca iz puške ili pištolja, što je znak za početak večere, pa tada više nitko ne dolazi u kuću, da ne bi smetao pri večeri (Mikac, 1977: 2115). Na području Poreča bio je običaj da nakon što se ukućani rasporede oko stola, najstariji član domaćinstva ustane i predvodi molitvu. Molilo se nekoliko očenaša za žive i pokojne. Na Viliju bojžu, kao i na Božić, nije uobičajeno da se susjedi i prijatelji međusobno posjećuju, već to čine tek drugoga dana Božića, no kod crkve si svi međusobno čestitaju.

Zanimljiv je i običaj paljenja svijeće na Viliju bojžu koji se prakticirao u Brestu. Nakon molitve, dvije bi se svijeće stavile u kruh i zapalile. Jedna je svijeća gorjela za žive, a druga za mrtve. Pri tome bi se pazilo kako svijeće dogorijevaju: ako bi prije dogorjela svijeća za mrtve, to je značilo da više treba moliti za mrtve i obratno (Rihtman-Auguštin, 1995: 76).

Božićnom panju posvećivala se posebna pažnja u Badnjoj večeri. Po žlicu svakoga jela stavili bi na čok i usto bi govorili: *Da bog da dobru litinu u žiru, krumpiru i u svakom drugom plodu*. Širom Istre njegovao se običaj da se od svega što se jelo za večeru, po jedan „zalogaj“ stavljalo i na taj panj, od bakalara, pasutica, zelenjave, svega, negdje su čak i malo vina izlivali na njega. Na području Poreštine običaj je bio da prije blagovanja najstariji član kuće, kome se najprije natoči čaša vina, uzme čašu i priđe ognjištu, te od svakoga jela koje domaćica stavi na stol, zagrabi po jednu žlicu i izlije je preko badnjaka na ognjištu, te sve zalije crnim vinom iz čaše, a svaki put poželi da u idućoj godini bude dosta vrste te hrane. Smatralo se da crno vino donosi veselje, a bijelo suze i žalost. Kada npr. stavi na badnjak žlicu maneštre govori: *Daj Bože, da za svakoga urodi mnogo truginje i fažola!*, a ukućani

dodaju: *Tako neka bude, amen* (Mikac, 1977 : 209). Kad su ognjišta počeli zamjenjivati špaheri na drva, i ovog je običaja nestalo.

Slika 1: Zalijevanje panja na ognjištu vinom

(Izvor: <http://misija.slobodnadalmacija.hr/clanci/ID/3008/Kako-su-u-Dalmaciji-pritrujenoj-siromastvom-Bozic-svetkovali-nasi-stari>, 4. siječnja 2016.)

Poli nas se na ognjištu za Viliju pila bevanda, prisjeća se Katina Matić iz Gologoričkog Dola: Ma vino ili bevanda. To je bila drukča bevanda. Oni, kad su napravili vino, pa onaj drop ča je ostao, na taj drop su nalili vode i ta voda je prokuhala i onda su to pili.

U nekim selima Bujštine običaj je bio da se za vrijeme večere na Viliju Bojžu ispod stola stavi košara sa sijenom. Sve što ostane od večere ostavilo bi se preko noći na stolu, a košara pod stolom. Ujutro, na Božić, blagu bi se dalo da najprije pojede sijeno iz košare ispod blagdanskog stola. Na Poreštini, u selima Antonci, Dekovići, Cerion, Kaštelir, Kurjavići i Vržnaveri, običaj je bio da se ispod stola stave mali svežnjići sijena i slame za stoku i to im se ujutro na Božić nosi i stavlja u jaslje, da svako grlo dobije svežanj sijena i slame (Isto.), dok se na području Pazina blago hranilo prije odlaska na polnoćku (Isto). U nekim se mjestima u Istri na prozore stavljala i čaša napunjena pola vodom, a pola uljem, u koju bi se stavila dušica s fitiljem koji bi se zapalio i gorio za vrijeme večere i cijelu noć i na Božić, a palila se za duše pokojnika iz obitelji. U nekim se mjestima palio i tamjan radi blagoslova kuće.

Gospođa Laura Percan, rođena Cukerić 1938. u Lobariki, prisjeća se Badnjaka u svojoj obitelji krajem 40-ih i početkom 50-ih godina: *Vilija bojža je kod nas bila nešto sveto. Sveto*

zato što nisi jeo cijeli dan do navečer. Ali su morale sve životinje koje smo imali doma biti site, obavezno! Moralo je sve biti čisto i uredno okolo kuće i u kući. To se jako moralo paziti. A navečer smo večerali i ručali, sve odjedanput. Cijeli dan smo držali dijete. Kuhalo se: slanac, zelje i bakalaj. Bakalaj se našlo za kupiti. I smo ga tukli. Ko nije imao šoldi za bakalaj je jeo ribu, ali se ne domislim koju. Bakalaj, posutice i zelje smo jili, a slanac je bio kao juha. I onda se čekalo da dođe Božić i pri kraju večere se je počelo frigati fritule. Sa fritulama si dočeka Božić. Za Viliju smo išli pucati. Otac mi je bija lovac. Ma to se domislin još pod Italiju. Mala san bila. Najstariji bi prvi hita z ocon. Pak bimo pojili jedan dio večere. Pak pokle bi poša drugi, vajka z ocon, pak bi se jopet malo pojilo. I tako bimo svi došli na red. Hitali smo u mjesec, z puškon. To je bija kako neki znak veselja.

Božićno drvo simbolizira Krista koji je stablo života i svjetlo svijeta. Najstariji korijeni sječe božićnoga bora sežu u 1521. kada se njemačkom gradu Schlettsatdtu spominje zabrana sječe *majeva* na dan Svetoga Tome (21. prosinca). U početku je božićno drvce bilo bjelogorično. U hrvatskoj i južnoslavenskoj mitologiji bor je stablom života. Jelka je božićno drvo katolika i pravoslavnih Rusa. Običaj kićenja bora ili jelke Hrvati su preuzeli od srednjoeuropskih naroda u drugoj polovici 19. stoljeća. Najstariji podaci o kićenju božićnoga drvca kod Hrvata sežu u 1881. u sjeverozapadnim krajevima, 1895. u Splitu, te Hlebinama 1896. (Rihtman-Auguštin, 1995: 62-66).

Iste večeri kitilo se i božićno drvce, u raznim dijelovima Istre to su znali biti ili „jelvica“ (jelka) ili smreka ili pak običan bor, pin. U Vranji, ispod Učke, Božićno drvo nazivaju „krizman“, a po staroj tradiciji kitili su ga jabukama, narančama i bombonima. „Krizman“ je ukrašavao kuću od Badnjaka pa do blagdana Sveta tri kralja. U Hrvatskoj tradiciji kuća se kitila zelenilom, najčešće bršljanovim i lovorovim grančicama (Dragić, 2007: 369-390).

U Raklju su se smrikve počale kititi okoli 1930. lita, govori Agneza Vale, metalo se je ča je ki ima. Jabuke su bile male, petrovke smo hi zvali, i metale su se te jabuke, pak orihi na konac. Teta Ulika je imala butigu u Bedrinići (u Raklju, op. a.), pak je imala ono osnovno; limuni, naranče... Su bile i karamele s pozlaćenon kartom i mi, dica, bimo hi navisili te karamele. I obisili bimo i leprinac i neke plave bobice, bronbule, i to bimo navisili.

Prema kazivačima i dostupnim pisanim izvorima, primjećuje se da se jaslice ne spominju kao dio božićne tradicije. Jedino se Katina Matić prisjeća da su u crkvi u Gologorici krajem 30-ih godina 20. stoljeća u crkvi *žene iz sela su čistile i učinile bi ništo kako jaslice puli oltara u crkvi.*

Nakon badnje večere odlazilo se na polnočku u crkvu. Vrhunac badnjeg bdijenja jest proslava polnočke. Sveta misa polnočka jedna je od najsvečanijih misa u godini i jedina koja se slavi u pola noći. Agneza Vale prisjeća se: *Hodilo se u crkvu i po ledu i po buri. Bez kapoti, z šijaleti.* Prije polnočke, obično je bio prigodan uvodni program u kojem se izvode božićni igrokazi i recitacije. Za čitanje Evandjelja, od starine se izabire Lukino izvješće o rođenju Isusa u Betlehemu za vrijeme cara Augusta. Na polnočki se prvi put pjevaju božićne pjesme koje su sastavni dio bogoslužja. Nakon polnočke, okupljeni vjernici jedni drugima čestitaju “Sretan Božić” i vraćaju se svojim kućama. *Kad bimo došli doma z polnočke, bi se zgrijali okolo ognjišća, zafalili bimo se staren litu da bimo u zdravlju dočkali i k'litu i bimo pošli u postelju,* kazuje gospođa Vale. U okolici Pazina običaj je bio da nakon povratka kućama s polnočke muškarci jedu prije žena, jer se vjerovalo da će se tijekom godine roditi muško dijete, a ako prije jedu žene, da će se roditi žensko dijete.

Badnjak se i danas obilježava u Istri, no način obilježavanja nije u potpunosti u skladu s tradicijom, već je prilagođen današnjici. Objeduje se bakalar s posuticama, spremaju se fritule, kiti se jelka i odlazi na polnočku.

4.3 Božić

Božić kao jedan od središnjih blagdana narodne kulture u kršćanskoj tradiciji dan je slavljenja rođenja Isusa, sina Božjega, dan je mira i veselja i pravi obiteljski blagdan. Etnologija Božić gleda kroz godišnji praznički ciklus koji je vezan uz agrarnu godinu i tijek prirodnih mijena. Božić je u Istri glavni tradicijski blagdan u razdoblju božićnih običaja. Razdoblje od Božića do Sveta tri kralja u narodu je poznato kao *dvanaestodnevica*.

Božić je bio dan mira i spokoja. Na području Buzeta, ujutro na Božić, čim počne svitati, domaćin je ustajao, umivao se i žurio nahraniti stoku. Morao se umiti prije polaska u štalu da ne bi urekao stoku. Poslije toga ukućani su doručkovali i odlazili u crkvu. Pazilo se da na Božić prvi posjetitelj u kući bude muškarac, kako bi donio sreću. Ako bi posjetitelj bio stariji, ukućani bi ga častili rakijom, a djetetu su se darovali lješnjaci i orasi. Uglavnom, nije bio običaj da se toga dana jedni drugima odlazi u kuću čestitati, niti odlazi u gostionicu, jer bi to značilo da kod kuće nemaju jela i pića. Obično se čestitalo kod crkve, poslije mise i tu se malo razgovaralo (Mikac, 1977: 215).

Za Božić je bila velika maša u Gologorici. Se je sve dignulo na noge, kazuje Katina Matić. *Vajk je bilo puno ljudi u crkvi, jer nisu imali kamo poj, pak su šli u crkvu. To je bilo*

kako neko druženje, su se našli, su raspričali se... A pokle crkve se išlo doma. Čestitali smo si: Dobar Božić! U Gologorici ni bilo oštarija, samo je bila butiga. I si nosi jaja, tako u jene borše i oni su za ta jaja ti dali sol ili biber, ili... šodu kauštiku smo kupovali. Moja nona pokojna je prela i za Božić nan je svima trebala uplest čarape. Ma to ni bija poklon.

U Zajercima kod Pazina, na Božić ujutro domaćica bi skupila pepeo badnjaka u neku zdjelu i zatim ga čuvala kao lijek i kao sredstvo protiv zla vremena. Kada bi netko obolio stavilo bi se malo tog pepela na nj ili ga se njime posipalo. Pepelom su se posipale i rane. Ako bi se ljeti spremalo nevirijeme, stavljalo se u posudu s pepelom badnjaka malo cvijeća od Tijelova i Svetog Petra i Pavla, koje se nosilo u procesiji, zapalilo ga se i metnulo pred kuću da dimi i rastjeruje crne oblake koji nose tuču. Pokraj te posude polagale su se vile i sjekira s oštricom prema nebu i prevrnutu stolica s nogama uvis. Držalo se da se time sprečavaju štrige da u oblacima prave tuču (Mikac, 1977: 221).

Slika 2: Božićna čestitka iz Istre

(<http://www.emi.hr/index.php?grupa=2&stranica=28&jezik=hr>, 10. siječnja 2016.)

Na području Poreča ujutro na Božić ukućani bi se okupili oko badnjaka da vide koliko je izgorio. Ukoliko bi preko noći badnjak izgorio i ostavio mnogo pepela, držalo se da će iduće godine biti dobra ljetina. Pepeo badnjaka domaćica bi pokupila metlom u neku posudu i čuvala ga da tijekom godine popraši njime mlado lišće kupusa, da ga ne pojedu gusjenice (Mikac, 1977: 211).

Čovjek sve značajne dane u svome životu od pamtivijeka proslavlja jelom pa se na božićnome stolu i u najsiromašnijoj kući morao naći bar komadić mesa. Božićni ručak posebno je svečan. Koliko je ručak bio obilan, govori nam uzrečica: *Sega je bilo, kako na Božić!*

Laura Percan iz Lobarike kazuje: *Na Božić se je marendalo i onda se je išlo na mašu. U jenu uru je bija ručak. Kuhala se juha i puran se je peka, fuži i kapuz. Sve je bilo gospodski. Bila tavaja na banku. Smo bili lipo svi obučeni, kako za fešte. Uvijek se je stavljao tamjan ispod stola, na žar, tako da miriše po tamjanu. Prije nego počneš isti, si se križao i molio očenaš. Utac je prvi počēja. Moj otac je odgovara i misi u crikvi, tako da je on bija svaku nedilju na maši. Poslije ručka nije se hodilo po kućama. Jeli su se kolači. Ča je bilo... Sirotinjski jako... I pilo se kafe. Bi se ča našlo. Vajka su stare babe nosile po žepi pravu kavu. Kafe se kuhalo kako i danas: u vodi s cukaron, u pinjati. Sada se to zove tursko... Agneza Valić kazuje da se kava pila nakon božićnog ručka i u Raklju krajem 30-ih godina: *Broštolalo se žito na komoštri i to se pilo kako kafe. Oni su to zvali črna voda. Moja mama bi dobila od kapetana broda ki su dolazili u Rakalj peljati kamen u Italiju, kafe u šakucu. Ona bi ga spekla, zmlila i skuhala. Ma to je profumalo!!! Cila hiža bi profumala!**

Hrana je za Božić, za razliku od svakodnevnice, bila mesna i obilata. Domaćica je preuzimala veliki teret u pripremi hrane za obitelj. Kako kaže Laura Percan: *I kad bi se najili svi, moja mati bi bila rekla: fala Bogu! I to je bilo kako neko olakšanje, jer bi se bilo nadelalo za sve to prontati i učiniti za tolike ljude.* Na Božić se nije odlazilo u posjete, već se to činilo drugog dana, na Stipanje.

4.4 Novo lito

Običaji vezani za proslavu Nove godine svoje korijene vuku iz daleke prošlosti i načina na koji su naši preci, zaključujući godišnji urod, pozdravljali Novu godinu.

Novu godinu, prema tradiciji u Istri, ljudi bi si čestitali sa „Srično Novo lito“, a vjerovali su da ako im u kuću dođe prva čestitati muška osoba, bilo stariji, bilo dijete, da će im kuća tijekom cijele godine biti sretna i očuvana od svake nevolje. Običaj je i da se na Novu godinu muška djeca okupe, te idu čestitati od kuće do kuće govoreći: „Dobro jutro, Bog daj, srično vam Novo lito, dajte nam dobru ruku, da bite i k litu (iduće godine)!“ Domaćini se zahvale djeci i daruju im jabuke, lješnjake, orahe, bademe ili što drugo, a ako djeca ne dobiju „dobru ruku“, obično odgovore: „Kadi vam je to lito ognjište, drugo lito nek vam je smetlišće!“

Katina Matić iz Gologoričkog Dola kazuje:

Za poklon je bilo par urehi, ko je bilo, jabuka i kakova mandula... i to... ča je bilo i ako je bila kakova naranča. To je bila dobra ruka. I ko je teta z Pule donesla, ona ča je bila u Ameriki, ona je služila vajka poli velike gospode znaš, vajk je tamo služila, ona bi nan vajka bila pripremila, kad bi bila prišla pa bi nan bila donesla keksi. Keksi znaš oni svi... zec, ovca, pin... sve... ma mi smo to slagali... to smo čuvali kako Boga. Mama bi nan najviše dala tu dobru ruku.

U okolici Buzeta na Novu godinu ljudi su nastojali što ranije ustati i otići svojim prijateljima ili susjedima i čestitati Novu godinu, uz želje za sretan početak godine. Domaćice su častile starije rakijom, a mlađe darivale lješnjacima, orasima, jabukom ili narančom. Obično su se muška djeca ujutro okupila i odlazila od kuće do kuće čestitajući: „Dobro jutro, čestitamo vam Novo lito, dajte nan dobru ruku!“ Nakon darivanja zahvalno su kazivali: „Fala lipa, Boh daj da bite i k’litu!“ Dječaci su nastavljali obilaziti kuće, a poslije toga međusobno bi podijelili darove.

Slika 3: Novogodišnja čestitka iz 1905.

(Izvor: <http://www.kgz.hr/default.aspx?id=14156>, 16. siječnja 2016.)

Agneza Vale kazuje o proslavama Nove godine u Raklju krajem 30-ih:

U Raklju je bija kako neki dom, Dopolavoro. To je bila lipa sala. Su hodili mladići z bičikletami z Labinštine, Barbanštine. Tamo je bija ples, plesalo se. Bi bija počēja u pet ur i bi bija do jedanajst. Na harmoniku su svirili. Se svira balon, foxtrot, valcer. Je bila i oštarija

Matićov polac. Tamo je bija bilijar. I forminanti su se tamo mogli kupti. Pak je bila i oštarija kod tete Ivane. E da, tamo su sve bile fešte za Novo lito. Lipo je bilo...

Laura Percan prisjeća se loboričkih Novih godina početkom 50-ih: *Plesi su bili u oštariji Poli Zore. I vani je bila jena teraca okrugla di je svitija ribarski feral. To su bili napravili dobrovoljno jenu podignutu terasu, to se plesalo i to je bilo veselja koliko god ćeš. Se svirilo na harmoniki, più o meno La mula de Parenzo, više talijanske i kakova stara domaća. I u školi je bija ples. Matere bi bile došle gledati. A pošto su bili avijatičari blizu onda su i oni dolazili. Ali je Polje, Glavica... i tamo je bilo mladih ljudi. Oni Borina! Mama mia, oni su imali po deset, dvanajst dice. Tako da je bilo... I onda ti dečki, a u Lobariki hi je bilo dosta, onda je bilo 350 stanovnika. Svi smo se poznali. Piccolo Parigi su zvali! I iz Pule društva su dolazila, dečki, cure! Lipo je bilo za Novo lito! To je sve bilo Kod Zore. Tu oštarija danas je pop uza, to je od crikve. To ti je tamo kadi je bija oni spomenik na čošku od Valčića, to ti je ta kuća. E tu je bilo to! Na banak bi se bija popeja svirač. Vajka je bilo veselja u Lobariki! I priredbe smo delali. Svima smo hodili na priredbe: u Marčanu, Galižanu... Pokle su došli oni z aerodroma, su nas učili plesati kola.*

4.5 Sveta tri kralja

Kad su Izraelci prolazili kroz moapsku zemlju, mezopotamski prorok Balaam izrekao je proročanstvo da će se roditi kralj i da će tom prigodom svijetliti čudnovata zvijezda. Proročanstvo se obistinilo. Prigodom Isusova rođenja Božjom se voljom pokazala čudnovata zvijezda nad Betlehemom gdje se rodio Isus. U kršćanskoj je ikonografiji čudesna antropomorfirana zvijezda kraljevima Baltazaru, Melkioru i Gašparu navijestila Isusovo rođenje. Usred zvijezde bio je lik anđela ili je to bio anđeo koji je letio noseći u rukama zvijezdu, a katkad se unutar zraka blistave zvijezde pojavljuje Krist kao dijete (Dragić, 2006: 2).

Običaj koledanja pripada ciklusu božićnih ophodnih običaja, a kao i većina običaja iz razdoblja od Božića do Poklada potječe iz antičkih i praslavenskih poganskih običaja (ur. Dotlić et al.), 1997: 184). U kršćanskoj civilizaciji broj tri je božanski broj koji simbolizira Sveto Trojstvo, ali i Kristovo uskrsnuće (Badurina, 1991: 570). U pisanoj je književnosti Dante Alighieri magičnim brojem tri do savršenstva komponirao *Božanstvenu komediju* podijelivši je na tri dijela: *Pakao*, *Čistilište* i *Raj*. U hrvatskim je tradicionalnim obredima, također, čest broj tri: sijeku se tri badnjaka, pale se tri svijeće, tri puta se moli *Vjerovanje*, tri

dana se slavi Božić itd. U prošlosti se običaj održavao u cijeloj Istri, ali se najduže održao u sjevernoj Istri, a djelomično i u srednjoj, najduže u selima oko Pazina i Lupoglava (ur. Dotlić et al., 1997: 184).

U predvečerje, na blagdan Bogojavljenja ili Sveta tri kralja, kada se na nebu nad njihovim mjestom počne hvatati mrak, Gologoričani se već pokoljenjima okupljaju u kolejane, kako bi sumještanima čestitali Božić i Novu godinu, jer kako pjeva njihova koledva: *novemu letu veselimo se, mlademu Kralju poklonimo se*. Nekoć se koledvalo i okolicom, ali danas se ta tradicija zadržala samo u Gologorici i to od groblja do “Velih vrati”, a koledava se od kuće do kuće, od vrata do vrata. Pred njima, prije nego zapjevaju, jedan od kolejana pokuca na vrata zamračene kuće i od domaćina zatraži dopuštenje da kolejani zapjevaju pred njegovim domom. Razumljivo da svaki domaćin na taj upit odgovara potvrdno: “Neka zakantaju”. Tada po tradiciji, predvođeni prvim glasom, kolejani zapjevaju stari napjev: *Svitla zvizda izašla, na visoko, na široko, priko one crne gore, va njoj se vidi dite mlado, va ruki drži zlatan križ, na križu je bilo zapisano, aj, da je to dite rojeno, aj, rojeno va jenoj živinskoj štalici, jene volovske jaslice, volak mu zimu odgnjaše, i osal mu se priklanjaše, i mula mu se narugaše, onda su prišla kralja tri, Gašpar, Melkior i Baltazar, oni su dare donesli, miru, tamjan, čisto zlato, da te Isusa dorovat i njegovu Majku Djevicu. Amen*. Nakon pjesme kolejani u zboru izgovaraju: *Gospodari, gospodarice, stanite gori na stolice, vršte doli klobasice. Novemu letu veselimo se, mlademu Kralju poklonimo se*. Tada se svjetla pred kućom pale, domaćin kolejane poziva u kuću gdje ih časti vinom, orasima i kobasicama, a stol biva obogaćen drugim slasticama i jelima uz koja vino dobro prija. Nakon što su izmijenili čestitke, uz neizostavne pošalice, kolejani u kući, kao zahvalnost za čašćenje, otpjevaju jednu božićnu ili popularnu pjesmu. Nekoć se u Gologorici počelo koledvati odmah po Božiću i to najprije po okolnim selima, a tek pred Sveta tri kralja po samoj Gologorici. Pohod mjestom kolejani su počinjali pred župnom kućom, gdje ih je župnik blagoslovio, a koledvalo se pred svakom kućom, osim onom u kojoj je tijekom minule godine netko umro ili u njoj leži težak bolesnik. Nekada je kolejane činila skupina od pet-šest ljudi, a danas se zna okupiti i tridesetak pjevača, zapravo svi koji sumještanima pjesmom žele čestitati Isusovo rođenje, ali i veselu novu godinu (Rimanić, 2006).

Ja san 5-6 godina imala, kazuje Ida Mauri iz Gologoričkog Dola, to je bilo zajno poslije rata. To su bili normalni ljudi ki bi se sami skupili, mlađi, stariji, bilo ih je po pet-šest. Najprije su otpjevali vani neku njihovu pjesmu ... Kolijani gredu... tako nekako. To bi pjevali pred kućom. Ma mi djeca smo čekali te kolejane. Ništa na selu nije bilo. To je nama bilo sve... Onda bi pitali ako moreju doć, moreju uć. Spremilo bi se kolača, jabuke i to bi njin dali. Ako

su znali da je u toj kući neko umro, samo su pokucali, smo njih otvorili vrata ali ne bi došli u kuću. Katina Matić nadovezuje se: Smo ih čekali. Samo da ne gremo kopat i orat. Ma nisu bili niš posebno obučeni, onako kako svaki dan. Si njih da jabuke, lešnjake, slanine, kobasice... Ki je ima, je da, ki ni, ni! Oni su u svaku kuću išli. Ko nisu u neku kuću išli to bi značilo da nisi poželjan da ti prideju.

Slika 4: Kaldirski kolejani

(Izvor: <http://putpodnoge.hr/blog/236>, 9. siječnja 2016.)

U selima Antonci, Cerion, Kaštelir, Kurjavići, Nova Vas i Vržnaveri u okolici Poreča okupljalo se nekoliko muškaraca, starijih od dvadeset i pet godina, većinom mladića i između sebe bi izabirali tri čovjeka koji su predstavljali Sveta tri kralja. Svaki je od njih bio zamotan u plašt druge boje. Uz njih odredio bi se jedan muškarac koji je na čelu povorke nosio šestokraku crvenu zvijezdu na povećem štapu i jedan koji je prikupljao darove. Koledari ulaze u svaku kuću i pitaju domaćine smiju li im otpjevati pjesmu o Isusu koji se rodio u Betlehemu. Nakon što domaćini pristanu, kolejani otpjevaju pjesmu o tri kralja. Po završetku domaćini ih darivaju jajima, slaninom, lješnjacima, orasima, vinom, koje domaćica stavlja u „sprtu“ (košaru) koledara. Domaćin pogosti koledare vinom, a oni zahvaljuju na darovima. Na odlasku iz kuće koledari govore: „Ostanite s Bogom i ne zamirite ča.“ S prikupljenim

darovima koledari su pripremali zajedničku večeru, na koju su pozivali i nekoliko uglednijih ljudi iz sela, a preostale darove bi međusobno podijelili i odnosili kućama. Običaj je to koji se održavao do Prvog svjetskog rata, te se nakon talijanskog zauzimanja Istre zabranio zbog hrvatske pjesme koju su koledari pjevali (Mikac, 1977: 211-212).

U selima Cerje, Dolenja Vas, Hum, Pagubice, Šegari, Šušnjevnica i Zajerci, uoči Sveta tri kralja skupljalo se nekoliko dječaka, koji bi išli po selu, od kuće do kuće i pjevali. Te kolejane bi domaćice darivale orasima, lješnjacima i jabukama. Kolejani bi zahvaljivali, govoreći: „I drugo leto da nam date živa i zdrava!“ Domaćica bi odgovarala: „Daj Boh!“ Kolejani bi tada otpjevali pjesmu „Narodi nam se kralj nebeski“. Na Sveta tri kralja izgorio bi preostali dio badnjaka, a jedan komad domaćin bi sačuvao da njime naoštri kolce za vinograd, vjerujući da će time spriječiti tuču da ga uništi (Mikac, 1977: 221). Koliko je do sada poznato hrvatska vjerska lirski pjesma *Narodil nam se kralj nebeski* seže u XIII. stoljeće (Mihanović – Salopek, 1992: 35-36). Ta se pjesma usmenom komunikacijom sačuvala do naših dana.

Uz blagdan Sveta tri kralja vežu se određena narodna vjerovanja poput onog da ako je na Sveta tri kralja vedro, bit će dobra ljetina i dosta sijena. U Velom Mlunu kod Buzeta spominje se na Sveta tri kralja trljanje stoke pepelom od badnjaka. Vjerovalo se da se tim pepelom stoka štiti od ušiju i crva, zapisao je Josip Milićević 1966.

4.6 Svićnica

U Sovinjaku i Kašteliru na dan Svete Marije Svićnice, 2. veljače, svaki je ukućanin odlazio u crkvu sa svijećom, koju bi za vrijeme obreda zapalio, a svećenik blagoslovio. Svijeća bi se donijela kući te bi se istu večer zapalila i njome načinila tri križa: jedan na prsima, drugi na dlanu desne ruke, a treći na dlanu lijeve ruke. Zatim bi se svijećom tri puta obišao struk kako bi se očuvalo od štriga, vukodlaka i drugih uroka. Nakon toga bi se tom svijećom pripalio čuperak kose kraj lijevog uha, da se očuva od gluhoće. Isto čine i ostali ukućani. Vodilo se računa da se svijeća ne ugasi, a ukoliko bi se to nekome dogodilo, proricala mu se zla sudbina, pa čak i smrt. Onaj kojemu se svijeća ugasila, ponovno je palio i vodio računa da se ne ugasi, te time sprječavao svako zlo. Po završetku obreda, domaćin ili netko od starijih ukućana gorućom svijećom načinili bi znak križa na kućnim vratima kako bi se kuća sačuvala od zlih nesreća. Svijeće su se čuvale, a tijekom godine bi se zapalile isključivo ako bi nekome naglo pozlilo, kod smrtnog slučaja ili ako bi se ljeti spremalo nevrjeme.

4.7 Pust

U vjerskom pogledu pusne fešte smještene su između Sveta tri kralja i Čiste srijede, ali nemaju nikakve veze s obilježavanjem Uskrsa. U hrvatskome narodnom izričaju imaju dvostruko značenje: poklade – kao razdoblje od Sveta tri kralja do Čiste srijede, ali su i sinonim za maškare, te su oproštaj s redovitim veseljem i svim ugodnostima u svakodnevnom životu. Predstavljaju narodni običaj kojim u svakodnevicu navire nered – preokreti dobra i zla, duhovnoga i tjelesnoga, realnoga i magijskoga, religijskoga i poganskoga. No, u sustavu katoličke religioznosti to je u različitim povijesnim vremenima rezultiralo neprijateljskim stavovima prema maškarama. Primjerice nakon Prvog svjetskog rata kada zapadna Kastavština pada pod Italiju, talijanske vlasti boje se masovnih maskiranih okupljanja pa zvončarima na svojem području zabranjuju zoomorfne maske i zvončari prelaze na klobuk. Jugoslavenska vlast nije baš blagonaklono gledala na maškare govoreći da je to nekulturno i sramotno, iako zapravo nikada nije javno istupala u negativnom kontekstu maškara.

Na dan Svetog Antuna Pustinjaka, na Antonju, 17. siječnja, na širem istarskom području započinju pokladne igre i svečanosti. Na Kastavštini se uvečer toga dana oglasi antonjski rog, najavljujući početak poklada. Svečana je Pusna nedeja, a nakon nje Pusni pondejak i utorak Pust, kad se spaljivanjem Pusta na gradskom trgu u Viškovu okončavaju pokladne svečanosti. Pust završava na Pepelnicu, koja je 42 dana prije Uskrsa. Vladavina maškara na Bužeštini završava 10. veljače na Pepelnicu ili Čistu srijedu i početak Korizme. Maškare se konačno “gase” suđenjem i spaljivanjem Pusta te drevnom mlinarskom **igrom na ruh** na cesti od Svetog Ivana do Mosta. Igra na ruh je pučka igra bez natjecateljskog karaktera, koja se održava u selu Sveti Ivan na Bužeštini za vrijeme *Pepelnice* uoči priprema za korizmena odricanja. Igra je mogla nastati oko godine 1735. (Mikac, 1977 : 238). Začeci ove igre vezani su uz netrpeljivosti koje su u prošlosti postojale među vlasnicima vodenica uz Mirnu. Razlog za takvo stanje je bila konkurencija među njima, sve do trenutka kada su se zajedno okupili na maškarama te u znak pomirenja za večeru ispekli ovna. Jedan je od njih rogove pojedene životinje bacio, te predložio ostalima da se prestanu međusobno bosti, što su ovi prihvatili, te od tada postoji *Igra na ruh*. Na „Čistu sredu“ sastajali su se mladići, muževi i stariji muškarci blizu izvora rijeke Mirne na Ravnici, gdje je nekada bio „malin“ (mlin) Koračnjaka, Cota i Blažinčića. Uslijed nestanka mlinova, od 1930. igrači se sastaju na cesti Sv. Ivan - Most, koja je duga oko dva kilometra.

Pravila igre provodi tročlano povjerenstvo, suci i pisar. Igrači su isključivo muškarci, a ruh (rog, najčešće volovski) prvi baca najstariji bacač. Nakon toga se uključuju i ostali sudionici, te bacaju „baticu“ (drvenu palicu s kvrgom na kraju) što bliže rogu. Prilikom toga igrač izgovara ime idućeg bacača, nazivajući ga nadimkom ili opisno (npr.: Pilana, Pili krive daske, Špičilapiž...), a u suprotnom dobiva negativne bodove. Posljednji bacač izgovara riječ „paga rosto“, a igra završava u sumrak, kada se već ne može bilježiti udaljenost batica od roga, kod gostionice „Most“, gdje se zbrajaju negativni bodovi, a prikupljeni novci daju za zajedničku večeru. U *Igri na ruh* nije bitna pobjeda, pa ni negativni bodovi, već je važno sudjelovati. Smisao joj je u pokladnoj slobodi riječi, gdje se više cijeni prozivanje suigrača opisno (poput karnevalskog kroničara, koji aludira na suigračeve mane ili neki događaj u prošlosti kojim mami osmjeh i veselje ostalih) nego nadimkom.⁷

Na Pust ujutro prije izlaska sunca u Borutu i nekim drugim selima, radi očuvanja kokoši od lisice ili *kraguja* (jastreba), vjerovalo se da treba staviti u dva džepa sa strane po jedno jaje, u usta veći komad slanine, te trčati oko kuće u udaljenosti do koje se kokoši udaljuju od kuće. Pri tome se treba oglašavati kao u lovu na lisice. Na povratku kući se isprži slanina s jajima i pojede. Ako se želi osigurati uspjeh tog čina, onaj tko je to činio ne smije razgovarati ni s kim od ponoći do iduće ponoći (Milićević, 1966.).

Na Pusnu nedjelju u selu Banki, trčalo se prije izlaska sunca s kobasicom u ustima u krugu oko kuće uz vjerovanje da se time kokoši zaštićuju od lisice (Milićević, 1966.).

Mamma mia, koliko je teh mačkari bilo, kazuje Ida Mauri. Na Pusnu nedilju bi grupe djevojka i mladića bi se mačkarali i hodili po kućama. Jedan bi se obuka onako otraga bi ima slamu, kako da je gobast, sve mu je doli visilo po tleh i je ima trbuh. To je bija **Pust**. Iz Gologorice su dolazili u Dol kod nas. Imali su armoniku i bilo hi je jako lijepo za videt. Pjevali su na tanko i debelo i plesali. Po danu su hodili. Pust je čuva te druge iz grupe ki su bili svi lijepo obučeni i imali su neke mrežice na glavi. Pust je ima zvono oko pasa i kad bi bili došli pred kuću ti Pust bi bija zvonija s tin zvonon i govori: mi smo brižni, mi smo mačkare, ja san Pust. I mi bimo onda bili otvorili i bi njin ča dali. Imali su košaricu i biš njin bi da ili kobasicu, ili ombulo, ili nešto. I onda bi se bilo to sve skupa pojilo. Bi bija ples i sve ča se nabrlo bi se tamo spržilo i pojelo.

Mladići su običavali oblačiti ženske haljine, dok su djevojke oblačile nešto svečanija muška odijela. Pustova partnerica bio je mladić obučen u staru bijelu haljinu koju su nazivali

⁷ <http://istrapedia.hr/hrv/1750/igra-na-ruh/istra-a-z>; preuzeto 9. siječnja 2016.

Korizma ili *Pustica*. Pustica je u naručju nosila malo dijete ili lutku načinjenu od slame i oponašala majku dojilju. Pust i pustica oponašali su muža i ženu. U Humu su taj par bili *Ćić* i *Ćićka*, obučeni u staru narodnu nošnju. Uz njih se pojavljuju „dimničar“ (dimnjačar) u crnom odijelu i „medik“ (liječnik) u bijeloj odjeći. Maškare obilaze sela na pokladnu nedjelju, ponedjeljak i utorak, plešu, pjevaju i izvode razne šale. Mještani se vesele s njima i daruju ih jajima, slaninom, kobasicama i vinom (Mikac, 1977: 222, 223).

Slika 5: Karneval u Buzetu 1932.

(Izvor: http://ipd-ssi.hr/?page_id=2526, 28. prosinca 2015.)

U Medulinu su se na „pusni“ utorak mlađi muškarci oblačili na tri načina: jedni u mornare, drugi u poderana muška odijela, a treći u modrne. Obilazili su mjesto na kolima koje je vukao magarac. Na kolima je bila bačva na kojoj je sjedio slamnati Pust. Povorka na kolima prolazila je kroz mjesto i prikupljala darove kojima su ih darivali mještani: jaja, kobasice, vino. Uz pjesmu i ples dolazili su do trga, gdje bi tobože pijanog Pusta skidali s kola i posjeli ga nasred trga oko kojega su se okupljali ljudi. Sastavljao se sud koji je Pusta redovito osuđivao na smrt spaljivanjem. Tada bi Pusta zapalili uz vikanje maškara i svih prisutnih. Oko gorućeg Pusta, svi bi se uhvatili za ruke i zaplesali balun uz svirku na mijeh (Mikac, 1977: 230-231). Običaj se u Medulinu zadržao i danas, mada u nešto modificiranom izdanju.

I na Kastavštini pokladni običaji vrlo su živi. Svoj pohod po selima Kastavštine zvončari započinju na Pusnu nedeju u selu Marčelji. Odatle za posljednja tri dana pusta točno u osam sati kreću na put. Ophod obično traje sve do sedam sati navečer. Neki imaju maske, a neki različita oglavlja koja simboliziraju vegetaciju i plodnost. Svi imaju ogrnute naopako okrenute ovčje kože i zvona, po kojima su i prozvani zvončari. Njima zvone krećući se na različite načine, što sve iziskuje određeno umijeće i fizičku izdržljivost. Stoga se smatra da ne može svatko biti zvončar. Premda s jedne strane vidljivo utjelovljuje drevna magijska značenja rituala kojim se trebala prizvati plodnost krajem zime, ovaj je običaj i danas izuzetno vitalan. Omogućujući interakciju grupe zvončara (i ljudi koji ih prate u ophodu) sa stanovništvom sela kroz koja prolaze, zadržao je i naglasio društveno značenje i funkciju, izuzetno važnu za koheziju sela u kojima se održava, a tako i za međusobne odnose naselja na Kastavštini. Zvončari prizivaju proljeće i dobru žetvu, odnosno tjeraju snijeg i zimu. Drevna vjerovanja kazuju da ako zvončari dobro zvone, da će i godina biti dobra.

Nedeščina, danas središte Općine Sveta Nedelja, u poslijeratnom razdoblju najpoznatija je bila u vrijeme „vlдавine“ maskara, koji su gotovo dva desetljeća, sve do 1988., bile zaštitni znak ovog mjesta. U to vrijeme Nedeščina, povijesna Sveta Nedelja, bila je istinsko središte pokladnih manifestacija u Istri. Duge motorizirane pokladne povorke najprije su obilazile Labinščinu, potom su bile rado dočekane u Istri, da bi se završnica, pred Pusnim sudom i masom svijeta, održala na placi u Nedeščini pred Uskrs. Maskare su tada bile vrlo kritične, prednjačile su i pred novinarima u kritici svega postojećeg, a račun je uvijek plaćao b Pust vješanjem, a potom i vatrom kao sigurnim nagovještajem skorog proljeća.

4.8 Vazan

Uskrs, Vazan ili Vazam, najveći je kršćanski blagdan kojim se u nedjelju nakon prvoga proljetnoga punog mjeseca slavi spomen na uskrsnuće Isusa Krista. Uza nj su vezani mnogi vjerski i pučki običaji.

Uskrsno razdoblje počinje korizmom (četrdesetnicom), tj. četrdesetodnevnom duhovnom pripremom za Uskrs. Tijekom Korizme jelo se začinjalo samo uljem, a mnogi su postili svake srijede i petka (Mikac, 1977: 241). Riječ korizma dolazi od lat. *quadragesima* i označava broj 40, odnosno četrdesetodnevno razdoblje koje prethodi Uskrsu. Broj 40 povezan je s nizom biblijskih događaja, poput četrdesetogodišnjeg lutanja izraelskog naroda pustinjom

ili četrdesetodnevni potopom. Post i molitva najvažniji su elementi korizme (Čapo Žmegač, 1997: 22).

Uskrs se ne slavi na određeni datum već taj datum varira svake godine između 22. ožujka i 25. travnja. Tjedan spomena na Kristovu muku i smrt, Veliki tjedan ili *Vela šetimana*, započinje *Uličnicom* ili Cvjetnom nedjeljom, kada počinju pripreme za Uskrs. Tada se u crkvu nose na blagoslov grančice jednogodišnje *ulike* koje svećenik blagoslovi, a one se potom nose doma, gdje se odlažu na vidljivo mjesto, ispod svete slike ili križa.

U ponedjeljak počinje trodnevno čišćenje kuće. Na Veliki četvrtak u crkvi se nakon jutarnje mise prenosi Sveto otajstvo u Božji grob. Nastupa zabrana zvonjenja svih crkvenih zvona – *zatvori se glorijska*, a obredi u crkvi najavljuju se *škrgetalnicom* (čegrtaljkom). Toga se dana počinju peći kolači. Sprema se *pinca* ili *maslenica*, koja se radi od *kiseloga tijesta*, okruglog oblika, a na vrhu se prije pečenja razreže tako da se napravi križ. Nekada se pekla pod *čeripnjom*. Pastiri tjeraju ovce grančicama masline, blagoslovljene na Uličnicu, a kada u crkvi *zvoni glorijska*, okupljaju ovce u kup, smatrajući da će se zato čitavu godinu držati na kupu i da će se dobro *ratati* (dobro pasti i debljati se). Domaćica ili netko od ukućana na Veliki četvrtak nakon *zvona na glorijsku* ide oko kuće i škropi blagoslovljenom vodom da bi se kuća i gospodarske zgrade očuvale od zlih duhova, te ukućani i stoka od bolesti. Na Veliki četvrtak nakon *zvona na glorijsku* seljaci napuštaju svaki posao na polju i tek poslije Uskrsa počinju ponovno raditi na polju, a u međuvremenu obavljaju samo kućne poslove. Osobito paze da ne rade sa stokom, odnosno da je ne uhvate u jaram (Mikac, 1977: 241).

Veliki je petak dan posta, kada se jede samo jedanput. Tradicijski se tada priprema bakalar, kupus i fritule. Na taj se dan ne smije ništa raditi na zemlji (kopati i sl.), jer se vjeruje da je u njoj pokopano Isusovo tijelo i da će zemlja „pustiti krv“. Katina Matić kazuje: *Dan prije Vazma smo jeli bakalaj. Bilo ga je za kupiti, samo šoldi! Je bi skup, ki si ga je moga priuštiti si ga je priuštiti, ki ne, je gleda! Se je skuhala broskva, bakalar se je napravi, pasutice se je umijesilo i to bi se pojilo. I navečer poli ognjišća smo sidili i do pol noći. I muški i ženske i susedi su prišli i smo bili svi skupa.*

Na Veliku subotu ujutro prestaje zabrana zvonjenja zvona – *glorijska se otvori*. Tijekom dana priprema se hrana za Uskrs: kuhaju se jaja (s korom od luka) i pršut i dr., što se uz jaje za svakog člana obitelji nosilo u crkvu na blagoslov. Ukoliko se to ne bi učinilo u subotu poslijepodne, onda se hrana na blagoslov u crkvu nosila rano ujutro na Uskrs. U Pagubicama su domačice trčale kući iz crkve s blagoslovljenim jelom, jer se vjerovalo da će im kokoši,

ako što prije stignu kući, ranije kvocati i sjediti na jajima, te da će se ranije izleći pilići. Kada bi dotrčala kući s blagoslovljenim jelom, domaćica bi s blagoslovljenom grančicom ulike pomela kuću, vjerujući da će tako sve zlo pomesti iz kuće (Mikac, 1977: 242).

Vazan je svečani dan u kojem se slavi ne samo Isusovo uskrsnuće, nego i novi život. U crkvi se nosi na blagoslov hrana koja se potom blaguje za blagdanski zajutak. Običaj je čestitanja Vazma: Dobar Vazan! Ili Srićan Vazan! Prije početka jela najstariji član predvodi molitvu do pola, a ostali je dovršavaju moleći se za žive i pokojne iz te kuće. Običaj je da se prvo zagriže u luk, „u ljuto da te zmija ne ugrize“. Katina Matić prisjeća se: *Je bi Vazan Veliki i Vazan Mali. Jako se držalo do tega. Sjećam se da je mama mijesila maslenice i ove šošorice, pleteno i jaje unutra. Mama bi napravila šošorice svakemu jednu i na Vazan nan ih je dala. Mama bi se digla u tri ure ujutro za ponest u crikvu: pršut, luk i jaja i maslenicu. To je u košari nosila sve blagoslovit. I onda kad je prišla doma, se je marendalo.* Na Ćićariji se za doručkom prvo zagriže list blagoslovljene masline. Svi ukućani dobiju po jedno jaje i međusobno se njime kucaju. Ljuske jaja stavljaju se na hrpu na stolu, a domaćica ih kasnije pokupi i prospe okolo kuće da tijekom godine u kuću ne dođu zmije. Ništa od blagoslovljena jela ne smije pasti na tlo, a ukoliko padne onda se pokupi i baci u vatru. Nakon blagovanja ukućani ostaju za stolom dok domaćin ne skupi mrvice sa stola i odnese ih na *prisad* (mjesto u vrtu gdje se siju povrtnice), jer se vjeruje da pridonosi rodности bilja i tjera gamad. Djeca se darivaju jajima, *jajaricom* ili *šišaricom* (pecivom u obliku pletenice s kuhanim jajem). Igra se „hitat u jaje“, tj. gađanje jaja novčićima. Uz uskrsnje blagdane vezana je tradicijska igra gađanja jaja koja je u Istri poznata pod nazivima: hitat u jaje, šćukat jaja ili boćanje jaja. Igrala se na sam Uskrs ili Uskršnji ponedjeljak kada bi se okupila djeca i mladi i gađali jaje kovanicom. Pravila za osvajanje jaja ili novčića razlikovala su se u nekim nijansama. Tako se prema riječima kazivača u Trvižu „hitalo u jaje“. Mladići koji su dobivali plaću donijeli bi sitan novac, najčešće po 10 centeži i igrali s djecom. Dijete stavi svoje jaje u kut, a netko stariji ga gađa. Ako pogodi jaje on ga uzima, a ako ne novčić kojim je gađao jaje pripadne djetetu. U Kaldiru su označavali jaja trakicom ili lastikom kako bi ih razlikovali. Ondje se reklo „gremo boćat jaja“. Na početku igre boćari (igrači) odredili bi kojim novčićem se gađa jaje. Onaj tko gađa mora pogoditi jaje tako da se novčić zabije, ako uspije uzima jaje i novčić. Ako promaši jaje, novac ide vlasniku jaja. To je bila zabava za Vazam.

Slika 6: Boćanje jaja

(Izvor: <http://www.emi.hr/index.php?grupa=2&stranica=28&jezik=hr>, 16. siječnja 2015.)

U Pazinu i danas za Uskrs njeguju tradiciju boćanja jaja. Igra je zamišljena da se uz zabavu i navijanje održi tradicija, a uz malo sreće ili talenta može se osvojiti nagrada. Kako stoji na internetskim stranicama *i Pazina* okvirna pravila su :

1. Zabava je na prvom mjestu
2. Jaje se nalazi na improviziranom postolju
3. Pogođeno jaje u kojem ostane kovanica =3 boda
4. Pogođeno jaje u kojem NE ostane kovanica =1 bod
5. Udaljenost igrača od jaja: Djeca =1 m ,Žene =1,5m i Muškarci =2m
6. Sudac je uvijek u pravu
7. Proglašenje pobjednika, podjela nagrada i diploma.

Laura Percan kazuje o Uskrsu u Lobariki sredinom 50-ih godina: *Za Vazan bimo se bili lipo prebukli. Nismo delali to na veliko zašto oni put to se ni napro pošivalo. Ma mi smo. Za marendu bimo bili jili jetricu od janca. Pak se hodilo na mašu. Pokle maše je bi ručak. To je bilo jako svečano, najbolje ča se more napravit: juha, pečeni janjac, pince. Jaja su se farbala sa krep papirom jer je pušta boju, pa bi se bila nalijepila trava, djetelina, pa se zamotalo u*

bičvu i kuhalo. Ili se kuhalo u kapuli, ili u koprivi. U crikvu su se na blagoslov nosile pince i jaja, onoliko koliko hi je bilo u familiji. I za popa se nosilo. I pop bi bija doša poli nas na ručak. Bi ga otac bija dopelja. Mi smo imali popa u Galižani, Grbin, napro pravi. To je bila velika čast. Na taraci, spred hiže smo gađali jaja sa šoldima. I tamjan smo metali doma, da zamiriši.

Sedam dana nakon Vazma obitelj se ponovno okupi na *Mali Vazan*, Mali Uskrs, kada se objeđuje blagoslovljena hrana ostavljena od Uskrsa posebno za taj dan. Time završava uskrsno slavlje.

4.9 Tijelovo

Na katolički blagdan Tijelova, koji se slavi deveti četvrtak nakon Vazma (Uskrsa), uobičajeno je u većem dijelu Istre da žene u crkvu na misno slavlje donesu pregršt raznog poljskog cvijeća i zelenila koje svećenik blagoslovi u procesiji ili na večernjoj službi. To cvijeće žene potom smještaju iznad glavnih ulaznih vrata u kuću, da čuva ukućane od zla, a po ljeti kada se sprema nevrjeme zapale ga u posudi i njime kade ljude, stoku i polje, da rastjeraju oblake i zaštite imanje od tuče.

God. 1884. krenula je grupa mještana (odnosi se na mještane Svetog Lovreča Pazenatičkog) u Višnjan kod voditelja tamošnje limene glazbe Močiboba da ih primi na tečaj glazbe. Na probe su išli pješice, ponekad kolima, i svladali tako sviranje na limenim instrumentima „otonima“. Tečaj je trajao šest mjeseci, a održavao se nedjeljom. Od kuće bi krenuli izjutra i bili cijeli dan odsutni... Svoj prvi značajni javni nastup glazba je imala za procesije na Tijelovo 1885. (Matošević, 1994: 6-7).

Na Tijelovo se u Kanfanaru radi plodnosti postavljala u brazdu jedna grančica jasena ili kakav cvijet koji je bio u crkvi ili se nosio u tijelovskoj procesiji (Milićević, 1966.).

Tijelovo i procesija u Gologorici u sjećanju su i Ide Mauri: *Su išli u koloni. Prosesijon smo to zvali. Curice su bile obučene u bijelo i imale su košarice s bijelim margeritama i sve su bacale po koloni. Lijepo je bilo, ali tiho.*

4.10 Ivanja

Sv. Ivan nosi naziv Krstitelj jer je u rijeci Jordanu krstio Isusa. Posljednji je starozavjetni prorok. Sin je starozavjetnog svećenika Zaharija i Elizabete, rođakinje Bogorodičine. Uz blagdan rođenja Sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja) vezuju se pretkršćanski

kultni običaji paljenja krijesova (kresova, krisova) (Belaj, 1998.). I u Istri je postojao običaj paljenja krijesa uoči Sv. Ivana (24. lipnja), što se manje-više podudara s ljetnim solsticijem.

U nekim mjestima gotovo pred svakom kućom palila se manja vatra, a vatre su se palile i po poljima. No glavni je bio veliki krijes koji se najčešće palio usred sela ili na *krožeri* (križanju) seoskih putova na sredini sela. Naziv za tu vatru najčešće je krijes ili kres, ali se susreće i naziv oganj, žižanj ili plamac. Za njega su svi prikupljali drva. Prije no što se zapalila vatra, na tlu bi se napravio ili znak križa blagoslovljenom maslinovom grančicom ili bi se takva grančica stavila u vatru. U vatru su negdje bacali i tamjan ili blagoslovljene svijeće. U večernjim satima, kada bi se zapalio veliki krijes, bilo je to mjesto veselog okupljanja cijelog sela. Mladići su preskakivali preko vatre kako bi pokazali svoju hrabrost i snalažljivost, a vjerovalo se time tjeraju štrige preko Učke. U Šušnjevići su djeca preskakivala vatru kako ne bi dobili žuljeve na tabanima. U nekim mjestima se tu cijelu noć zvonilo na crkvena zvana. To je najčešće radio zvonar koji bi za to dobio „plaću“: malo kruha, jaja i vina. U nekim mjestima zvonaru bi pomagali i drugi u selu.

Uoči Ivanja seljaci su vršili različite magijske obrede za povećanje plodnosti. Na svakoj se parceli palio krijes da se vatrom otjeraju štrige koje nastoje uništiti grožđe i žito. Ako gori krijes, smatralo se da mogu uzeti samo po jedno zrno od svakoga grozda i od svakoga klasa. Krijes se palio grančicom blagoslovljene masline, u njega se nastrugalo malo blagoslovljene svijeće i nakon toga bi se poškropio blagoslovljenom vodom. U selu Marušići stavljala su se u krijes tri kamena da ne dođe tuča, a u vatru se bacalo zeleno granje da bude više dima. Ako bi vjetar nanio dim na polje, vjerovalo se da će biti dobra ljetina.

U selu Banki sijeno se počinje kositi od Ivanje, odkuda i uzrečica: „Svet’Ivan, kose van!“ Budući da je kosidba bila jedan od najtežih radova, za kosce se morala osigurati najbolja hrana i najkvalitetnije vino. Jedan dio vina stavljao se u bačve poslije novogodišnjih blagdana, kako bi se sačuvao za kosidbu. Koscima se davalo po šest obroka dnevno (Miličević, 1966.).

Paljenje krijesa postojalo je u starih Slavena te kod nekih drugih naroda. I od tih se vremena pa do danas sačuvalo u narodu. Ivanjskim krijesovima se željelo zaštititi cijelo selo, polja, sve kuće od zlih duhova. Često su se krijesovi uz polja ložili danju, sa zelenim granjem. Danju je vidljiviji dim, a taj bi i nastao od zelenih grana i vlažne slame. Vjerovalo se da će dim štititi urod.

4.11 Svetica

Velika Gospa je blagdan zapadne i istočne crkve kojim se slavi Bogorodičino uznesenje na nebo. U istočnoj Crkvi Isus Krist u nebo odnosi Bogorodičinu dušu, a u zapadnoj Crkvi Gospa je na nebesa uzašla i tijelom i dušom. To je u Katoličkoj crkvi dogmatski fiksirano 1950. (Badurina, 1990: 54). Svetkovina Uznesenja Blažene Djevice Marije ili Velika Gospa obilježava se 15. kolovoza.

Kult štovanja Blažene Djevice Marije iznimno je raširen u hrvatskoj kulturnoj baštini. Međutim, taj blagdan u istarskom kontekstu u hrvatskoj znanstvenoj literaturi vrlo je malo istražen. Jakov Mikac u svome djelu „Istarska škrinjica“ (1977.) uopće ne spominje taj blagdan. Ivan Milovan u svome radu *Vjersko i moralno stanje župe Svetvinčenat u 19. stoljeću (1996.-1997.)* spominje štovanje Sv. Marije u Savičenti no u kontekstu: *Još jedan vid katoličke pobožnosti izrazito je prisutan u vjernika župe Svetvinčenat: pobožnost Majci Božjoj. Bogorodica se naziva Majka Božja, ali uz ime blagdana uvijek je naziv Sv. Marija: Začetnica (8. prosinca), Marčenica (25. ožujka), Velika (15. kolovoza), Mala (8. rujna), od Zdravlja (21. studenog). Naziv Sv. Marija ide i uz crkve: Sv. Marija od Zdravlja u Smoljancima, Sv. Marija trih kunfini.*

Mjesta u Istri u kojima je Sv. Marija zaštitnica, a u kojima se danas obilježava taj blagdan, primjerice na Božjem Polju kod Vižinade, Sv. Mariji na Krasu kod Umaga te svetište Gospe od Milosti u Šijani u Puli, navode na razmišljanje da se i nekada obilježavao taj blagdan koji se u Istri naziva Svetica, Sveta Marija Vela ili Sveta Marija Velika.

Mala Gospa je manji blagdan od Vele Gospe. No vrlo je omiljen u narodu. Toga dana mnogi hodočaste u marijanska svetišta ili barem na misu. Gospođa Agneza Vale kazuje njezina sjećanja na Malu Gospu u Raklju s kraja 30-ih godina 20. st. U Raklju se nalazi Župna crkva Rođenja Blažene Djevice Marije iz 15. st. *To je bija dan kada se sva litina vrgla u konobu. Delo je bilo finjeno! Šenica, kumpir... Lipi dan! Ljudi bi bili došli z Labinštine, Barbanštine na noge. Lipo bi se prebukli i u 11 ur je bila maša. Domaćini bi pokle maše prontali isti: juha od kokoše, domaći kapuz, fuži, pečeno meso, kruh od nove šenice. Na placi su bile gondule. Muški bi pili biru. I kolači je bilo, kako niki slatki kruh, a ki je moga bi kolače nabada z bonboni. Pokle, bi se gostin davalo za doma umotano u bili tavajol kolač za ponesti doma. To je bilo sve do II svjetskog rata. U Raklju se zbog rakljanskega kamenja živilo bolje nego drugdi. Kave su se otvarale. Je bilo bolje življenje. Kamen se pelja Italiju: Veneciju, Ravennu i Cesenatico.*

Baderna, u kojoj se nalazi župna crkva posvećena Rođenju Blažene Djevice Marije iz 16. stoljeća, obilježava Svetu Mariju Malu kao svoji zaštitnicu. Prema kazivanju i sjećanju Marijana Janka iz Pule, svetkovina se obilježavala 70-ih godina 20. st. prvu nedjelju u rujnu. Na taj se dan u selu Rakovci nije odlazilo na rad u polje, a obitelj bi se sastajala na svečanom ručku.

4.12 Svi sveti

Prema kršćanskoj tradiciji, vjernici se dva dana u godini, 1. i 2. studenog, posebno prisjećaju i u duhu povezuju sa svojim pokojnicima: na blagdan Svih svetih i na Dušni dan. Malo je pisanih izvora o obilježavanju toga običaja u Istri. Obilježava se 1. studenoga. Uoči blagdana Svih svetih i Mrtvog dana u selu je zvonilo cijelu noć, a u obiteljima se kolektivno molilo po nakani za mrtve (Ružić et al., 2010).

Ni bilo lapid⁸, oniput: zemlja, grob i križ. Hodilo se na mašu ti dan. Puna crkva crnine... Žene su imale crne facole, crne šijale, crne traverše. Svaka fameja bi ponesla šterike (voštanice), ni bilo ferali. Grobi su bili friško okopani. Bilo je siromaški, a osjećaji su bili veliki. Je bilo i naricanja..., kazuje Agneza Vale za običaje Svih svetih u Raklju.

Sjećam se da je mama za taj dan palila lumin (dušicu) u staklenoj čaši u koju je nalijevala vodu i ulje. I molila bi krunicu... Onako u škuremu... Pitao sam zašto to radi, a ona je odgovarala da moli za dida i babu (njezine roditelje) i brate i sve umrle. I obavezno bi mi tada ispričala nešto o njima. Nije se ništa posebno jelo doma tog dana, ali bilo je nekako tiho. Da! I na groblje bi obavezno išla i nosila cvijeće i uređivala, kazuje Livio Blašković iz Pule, prisjećajući se kasnih 40-ih godina 20. stoljeća i majčinih običaja koje je ona donijela sa sobom iz rodni Cera (Općina Žminj).

Ta se kršćanska tradicija i danas poštuje. Na Dan Svih svetih i na Dušni dan ljudi se prisjećaju i u duhu povezuju sa svojim pokojnicima. Tih se dana obilaze grobovi, pri čemu se polaganjem cvijeća i upaljenim svijećama odaje počast onima koji više nisu s nama.

⁸ U istarskom dijalektu nadgrobni spomenik.

4.13 Martinje

I blagdanu Sv. Martina moguće je pristupiti s dvaju polazišnih aspekata: liturgijsko, vezano za crkvu i pučko vezano uz običaje i tradiciju. Njegovo slavljenje odnosi se na 11. studeni ili 11. martinščak na istarskoj čakavici. Sam naziv mjeseca upućuje na tradicijski dominantnoga mjesečnoga sveca u Istri, no tradicija u puku i pučkim običajima nije zabilježena, poglavito u kontekstu blagoslova mošta.

Zasigurno su mjesta u Istri u kojima se nalaze župne crkve Sv. Martina, a u Istri ih ima devet: Beram, Dolenja Vas, Ližnjan, Momjan, Sveti Lovreč Paznatički, Sveti Martin, Tar, Vodice i Vrsar, obilježavala toga sveca. Iako se nameće da je vino oduvijek bilo jedan od primarnih proizvoda Istre, budući da se vinogradi u Istri spominju na više mjesta i u Istarskom razvodu (1275., 1325.) (ur. Bertoša et al., 2005: 869), u pisanim izvorima ne nalazimo potvrdu za Martinje kao pučki praznik i tradiciju i običaje vezane uz Martinje.

Navedeno se možda može i pripisati činjenici da je Istra u 18. i 19. stoljeću imala dovoljno obradivih površina te dolazi do prevage poljodjelstva i pojačanog uzgoja vinove loze. Stočarstvo se postupno napušta i u nekim selima tek se tada počinje gajiti vinova loza. Možda je baš zbog toga relativno kasnog prihvaćanja loze, moguće objasniti pojavu da uz uzgoj loze postoji vrlo malo običaja i praznovjerja, za razliku od stočarstva i poljodjelstva za što nalazimo puno više zapisa (Miličević, 1966).

5. ZAKLJUČAK

*Dom naš je tamo, murva, crikva, draga
i sva srića lipa domaćega praga,
mati stara, od svega milija.*

Mate Balota, „Daleki dom“ (Dragi kamen, 1938.)

Kulturna baština nedvojbeno je nositelj identiteta, povijesti i kulture nekoga naroda. To je odnos prema prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Očuvanje baštine, prirodne i kulturne, dio je nacionalne svijesti o svojoj identitetskoj prošlosti i sadašnjosti, ali i dio nasljeđa koje pripada globalnim pokretima za zaštitu prirodne i kulturne raznolikosti. Baština je ono što nasljeđujemo od prošle i niza prethodnih generacija.

Opći je trend u svijetu proučavanje nematerijalne kulturne baštine (usmene predaje, običaja, obreda, tradicijskih obrta), koja je prema UNESCO-voj konvenciji iz 2003. ključni segment prepoznavanja i definiranja kulturnih identiteta koji su osobito ugroženi. Narodni običaji i tradicija sastavni su dio kulture i identiteta jednog naroda. Običaji i tradicija razlikuju narode i čine ih prepoznatljivima. Stoga je važno njegovati običaje koji su dio nacionalnog identiteta, što su potvrdili i kazivači u ovom radu.

Narodni se običaji s vremenom mijenjaju i poneki nestaju. Običaji su nestali u dobroj mjeri iz razloga što su potisnuti općim napretkom načina života, no i povijesne mijene zasigurno su utjecale na njihovo modificiranje i nestajanje. Neke je običaje zbog poganskih elemenata zabranjivala crkva, dok su drugi posustali pod utjecajima raznih režima.

Terenskim istraživanjem i analizom dostupne literature u radu je ponajprije opisano i komentirano trinaest godišnjih običaja u Istri. Razdoblje na koje se opisi odnose pripada 20. stoljeću. Pisani izvori većinom su korišteni za prikaz običaja iz prve polovice 20. stoljeća, dok su kazivači kazivali svoja sjećanja koja se odnose na drugu polovicu 20. stoljeća. U mnogim je detaljima, potvrdama te sjećanjima kazivača vidljiva uklopljenost u hrvatsku tradicijsku kulturu, što potvrđuju i etnološki izvori koji se navode u izvorima i popisu literature.

Navodeći kronološki godišnje običaje u Istri, može se zaključiti da se s vremenom promijenilo njihovo značenje. Međutim, važno je istaknuti da ih je većina još uvijek živa. Koliko su oni autentični i vjerni tradiciji? Naizgled jesu, no vrlo malo. Običaji koje danas štujemo i poznajemo kao takve vrlo su modificirani i prilagođeni današnjem načinu života. Primjerice, zornice ili posni dan i tradicionalna prehrana na Viliju bojžu, odlazak na polnoćku, priprema pince i blagoslov hrane na Vazan, običaji su koji su se očuvali. No paljenje „coka“ ili koleda gotovo su iščeznuli, dok su neki običaji potpuno napušteni zbog

praktičnih razloga, primjerice običaj trčanja s kobasicom u ustima u Bankima kako bi se kokoši sačuvale od lisice.

Očuvanje nematerijalne kulturne baštine kontinuirani je proces u kojemu različite kulturne manifestacije i folklorizacija, koliko god bili u funkciji turizma, imaju važnu ulogu promicatelja i posrednika između onih koji su sudionici stvaranja takvih dobara i onih koji su njihovi konzumenti. Time pridonose opstanku i jačanju kolektivne svijesti o njezinoj vrijednosti danas i ubuduće. Time se također valorizira i naša tradicijska kultura.

POPIS LITERATURE

KNJIGE I ZBORNICI:

- Badurina, A. ur (1990):** *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, str. 593.
- Belaj, V. (1998):** *Hod kroz godinu*, Zagreb, Golden Marketing
- Bertoša, M. et al. ur. (2005):** *Istarska enciklopedija*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža
- Bijažić, M. (1999):** *Istarski narodni običaji i stari zanati*, Pula, C.A.S.H.
- Čapo Žmegač, J. (1997):** *Hrvatski uskrсни običaji*, Zagreb, Golden marketing
- Dotlić, M. et al. ur. (1997):** *Zbornik općine Lupoglav '97*, Pazin, Josip Turčinović
- Gavazzi, M. (1988):** *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, II. novo priređeno izdanje. Zagreb: Kulturno prosvjetni sabor Hrvatske, Hrvatsko etnološko društvo
- Glavičić, B. (2003):** *Narodni običaji Labinštine*, Rijeka, Zigo
- Ivetac, J. (1998):** *Zanimljiva Istra*, Pazin, Josip Turčinović
- Kovačec, A. ur. (1996):** *Hrvatski opći leksikon*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža
- Matošević, S. (1994):** *110 godina Limene glazbe KUD "Matko Laginja"*, Poreč, Narodno sveučilište Poreč
- Mihanović-Salopek, H. (1992):** *Hrvatska himnodija od srednjeg vijeka do preporoda*, Split, Književni krug
- Mikac, J. (1977):** *Istarska škrinjica*, Zagreb, Nakladni zavod Matice Hrvatske
- Mirković, M. (1972):** *Dragi kamen*, Pula, Matica hrvatska
- Rihtman-Auguštin, D. (1995):** *Knjiga o Božiću. Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Zagreb, Golden marketing
- Starec, R. (1993):** *I canti dei Tre Re in Istria: Tradizione orale e fonti a stampa*, Koper, Annales
- Zorić, S. (1991):** *Obred i običaj*, Zagreb, Zavod za istraživanje folklor

INTERNET:

Boćanje jaja (online). Dostupno na:

<http://www.emi.hr/index.php?grupa=2&stranica=28&jezik=hr> (16. siječnja 2015.)

Božićna čestitka iz Istre (online). Dostupno na:

<http://www.emi.hr/index.php?grupa=2&stranica=28&jezik=hr> (10. siječnja 2016.)

Bronzini, G.B. (1982): Usmena kultura kao narodna kultura: manje i više (1) (online).

Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=78248 (27. prosinca 2015.)

Dragić, M. (2007): Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, *Croatica et Slavica Iadertina*, br. 3, veučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, str. 369.-390. (online). Dostupno na:

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=30083 (3. siječnja 2016.)

Dragić, M. (2006): Sveta Tri Kralja u Hrvatskoj (online) Dostupno na:

<http://hrcak.srce.hr/search/?q=sveta+tri+kralja+u+hrvatskoj+tradiciji> (8. siječnja 2016.)

Grbić, J. (2004): Jezični procesi, identitet i globalizacija. *Narodna umjetnost*, vol. 41/2. str. 235. -253. (online). Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/26067> (20. prosinca 2015.)

Igra na ruh, (online). Dostupno na: <http://istrapedia.hr/hrv/1750/igra-na-ruh/istra-a-z/> (9. siječnja 2016.)

Jurčević, M. (2004). Nacionalni kulturni identitet u europskoj zajednici. *Riječki teološki časopis*, god 12. br. 2:325 – 336 (online). Dostupno na:

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=123978 (20. prosinca 2015.)

Kaldirski kolejani (online). Dostupno na: <http://putpodnoge.hr/blog/236> (9. siječnja 2016.)

Karneval u Buzetu (online). Dostupno na: http://ipd-ssi.hr/?page_id=2526 (28. prosinca 2015.)

Kultura pojam (online). Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34552> (13. prosinca 2015.)

Medica, I., Ružić, P., (2010): Tradicijski seoski identitet Istre – njegovo prepoznavanje i uključivanje u turistički proizvod (Pregledni rad) (online). Dostupno na :

<http://hrcak.srce.hr/search/?q=ru%C5%BEi%C4%87+medica> (13. prosinca 2015.)

Mesić, M, (2007): Pojam kulture u kontekstu rasprava o multikulturalizmu (8) (online).

Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/66592> (20. prosinca 2015.)

Miličević, J.: *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, Vol. 4, No. 1 Rujan 1966., Običaji i vjerovanja uz gospodarske radove u srednjoj Istri (online). Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=56561 (6. siječnja 2016.)

Milovan, I. (2001): Vjersko i moralno stanje župe Svetvinčenat u 19. stoljeću, Vjesnik istarskog arhiva, Vol. 6-7 No. (1996.-1997.) , (online). Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=141746 (11. siječnja 2016.)

Mogorović Črljenko M. (2013): Druga strana braka. Nasilje i legitimnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća, Zagreb: Srednja Europa, 2012., 312 str. (online).
Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=142193 (6. siječnja 2016.)

Mrvoš, B. (2012): Poklade kao zrcalo katoličke moralnosti u staroj kajkavskoj književnosti. Kroatologija vol. 3. str. 65-84 (online). Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=157757 (28. prosinca 2015.)

Munnik, A. (2012): Uitgave van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed, (5) (online). Dostupno na: http://www.volkscultuur.nl/archief_37.html (17. prosinca 2015.)

Novogodišnja čestitka iz 1905. (online). Dostupno na: <http://www.kgz.hr/default.aspx?id=14156> (16. siječnja 2016.)

Pravila za boćanje jaja (online). Dostupno na: <http://www.ipazin.net/?p=28635> (10. siječnja 2016.)

Reprezentativne liste nematerijalne kulturne baštine, Dobra iz Istre (online). Dostupno na: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3650> (13. prosinca 2015.)

Rimanić M., Kolejani u Gologorici: Vršte doli kobasice, Glas Istre, 7. siječnja 2013., preuzeto http://www.glasistre.hr/vijesti/pula_istra/kolejani-u-gologorici-vrste-doli-klobasice-373876 (8. siječnja 2016.)

UNESCO (2003): „Konvencija za očuvanje i zaštitu nematerijalne kulturne baštine“ (online). Dostupno na: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (13. prosinca 2015.)

UNESCO (1982): „Svjetska konferencija o kulturnim politikama“(online). Dostupno na: http://portal.unesco.org/culture/en/files/35197/11919410061mexico_en.pdf/mexico_en.pdf (13. prosinca 2015.)

Vukušić, A-M. (2005): Suvremenost, tradicija i sjećanje: Sinjska alka, Narodna umjetnost, vol.42/2. str. 93.-108. (online). Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=4931 (20. prosinca 2015.)

Zakon o očuvanju i zaštiti kulturnih dobara (1999.) (online). Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_07_69_1284.html (20. prosinca 2015.)

Zakon o potvrđivanju konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (2005.) (online). Dostupno na: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/327387.html> (20. prosinca 2015.)

Zalijevanje panja na ognjištu vinom (online). Dostupno na:
<http://misija.slobodnadalmacija.hr/clanci/ID/3008/Kako-su-u-Dalmaciji-pritrujenoj-siromastvom-Bozic-svetkovali-nasi-stari> (4. prosinca 2016.)

KAZIVAČI:

Agneza Vale, rođena Vale, u Raklju 1926.

Katina Matić, rođena Šilić, u Gologoričkom Dolu 1928.

Ida Mauri, rođena Šilić, u Gologoričkom Dolu 1939.

Laura Percan, rođena Cukerić, u Lobarici 1939.

Marija Demarin, rođena Damijanić, u Žminju 1939.

Livio Blašković, rođen u Puli 1942.

Marijan Janko, rođen u Puli 1965.

POPIS SLIKA:

Slika 1: Zalijevanje panja na ognjištu vinom	18
Slika 2: Božićna čestitka iz Istre	21
Slika 3: Novogodišnja čestitka iz 1905. godine	23
Slika 4: Kaldirski kolejani	26
Slika 5: Karneval u Buzetu 1932. godine	30
Slika 6: Boćanje jaja	34

SAŽETAK

Kulturna baština nedvojbeno je nositelj identiteta, povijesti i kulture nekoga naroda, a njezina zaštita preduvjet je društvenog i kulturološkog razvoja. Nematerijalna baština ne podrazumijeva samo običaje već i zanat, jezik kao sredstvo sporazumijevanja koji se prenosi s generacije na generaciju, ples i dr. U ovom radu riječ je o prikazu tradicijskih godišnjih običaja koji su se obilježavali u Istri. Opisivanjem pojedinih običaja iznosi se pregled tradicijske baštine Istre, na temelju čega se dolazi do saznanja o slavljenju tradicijskih godišnjih blagdana, ne samo na širem području Istre već i unutar pojedinih obitelji na istom području. Detaljnije su obrađeni kronološkim redom: Došašće, Badnjak, Božić, Nova godina, Sveta tri kralja, Poklade, Svijećnica, Uskrs, Tijelovo, Ivanja, Sveta Marija Velika, Svi sveti i Martinje. Običaji su se mijenjali, poneki nestali, no većina je prikazanih običaja sačuvana i prilagođena današnjem načinu života. Opstanku pridonose različite kulturne manifestacije i folklorizacija dobrim dijelom u funkciji turizma, čime se jača kolektivna svijest i valorizira naša tradicijska kultura.

Ključne riječi: *nematerijalna baština, kulturni identitet, tradicija, godišnji običaji*

SUMMARY

Cultural heritage is undoubtedly the bearer of the identity, history and culture of a nation, and its protection is a precondition of social and cultural development. Immaterial heritage does not imply just customs, but also crafts, the language as a means of understanding each other and transferred from generation to generation, dance and other. This paper elaborates the traditional annual customs celebrated in Istria. A survey of the traditional heritage of Istria is given through the description of single customs, which is the basis to get the insight the celebration of annual holidays, not only in a broader territory of Istria, but also within single families in the same territory. More detailed description, in chronological order, are given of the following holidays: Advent, Christmas Eve, Christmas, New Year, Epiphany, Carnival, Candlemas, Easter, Corpus Christi, St. John the Baptist's Day, Assumption of the Virgin Mary, All Saints' Day and St. Martin's Day. Customs changed, some ceased to be celebrated, however the majority of the customs described have been preserved and adapted to today's way of living. Various cultural manifestations and folklorization of which a main share is in function of tourism, contribute to the survival, thus strengthening collective consciousness and valorising our traditional culture.

Key words: *immaterial heritage, cultural identity, tradition, annual customs*

Translation into English

Loretta Gropuzzo, M.A., Court interpreter of the English and of the Italian Language